

MOKSLO LIETUVA

2007 m. kovo 1–14 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 5(361)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

VILNIJA: LĖTAI GYJANTI KRAŠTO ISTORIJOS ŽAIZDA

Ši diskusija, *Mokslo Lietuvos* redakcijoje surengta Vasario 16-osios išvakarėse, skirta Vilnijos reikalams, šio regiono integracijai į bendrą valstybės kūną, vadinasi, valstybingumo stiprinimo ir pilietinės visuomenės ugdymo problematikai. Diskusijoje dalyvavo Vilniaus miesto savivaldybės tarybos narys, labdaringo Aldonos ir Jono Čingų fondo pirmininkas Jonas Endriukaitis, *Vilnijos draugijos* pirmininkas humanitarinių mokslų daktaras Kazimieras Garšva, Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Rytų Lietuvos programos poskyrio vedėjas Alfonsas Kairys, Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmininkas, Mykolo Romerio universiteto Politikos mokslų katedros vedėjas doc. dr. Antanas Kulakauskas, Lietuvių švietimo draugijos *Rytas* steigėjas ir pirmininkas Algimantas Masaitis, ūkininkas, kolekcininkas, kraštotyrininkas, bibliofilas, giminės tyrinėtojas iš Alytaus rajono Gintautas Šapoka ir Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys lituanistas prof. Zigmas Zinkevičius.

Visi diskusijos dalyviai gaus galimybę pasisakyti, net jeigu ir ne iš karto. Jeigu ne šiame, tai kitame laikraščio numeryje su jų mintimis skaitytojus supažindinsime.

Nukelta į 10 p.

1939 m. Pasaulinėje parodoje, kuri buvo surengta Niujorke, tarp 60 valstybių rengėsi dalyvauti ir Lietuva, jau du dešimtmečius atsikūrusi kaip nepriklausoma valstybė. Pasirengimas parodai truko dvejus metus. Parodai buvo suprojektuotas ir pastatytas Lietuvos paviljonas, apsispręsta parodai pateikti monumentalias drobes, kuriose būtų atspindėti svarbiausi Lietuvos valstybės istoriniai įvykiai. Pasitelkti keturi dailininkai – Adomas Galdikas, Petras Kalpokas, Adomas Smetona ir Stasys Ušinskas. Jie sukūrė septynias drobes, pradedant Mindaugo karūnavimu 1253 m. ir baigiant Lietuvos nepriklausomybės paskelbimu 1918 m. Vasario 16-ąją. Tai pusseptinto šimtmečio Lietuvos valstybės gyvavimo laikotarpį aprėpiantys kertiniai įvykiai. Pasaulinėje parodoje buvo eksponuoti septyni paveikslai.

„Signatarai“ sugrįžo

Į Lietuvą sugrįžo dailininko Petro Kalpoko (1880–1945) drobė *Signatarai*, daugiau kaip 20 metų puošusi Lietuvos ambasados rūmus Vašingtone. Sausio mėn. Lietuvos nacionalinio muziejaus prašymu Lietuvos užsienio reikalų ministerija P. Kalpoko paveikslą *Signatarai* perdavė muziejui ir nuo šiol jis eksponuojamas Lietuvos nepriklausomybės signatarų namuose (Pilies g. 26). Vasario 12 d. Vilniuje, Signatarų namuose vyko paveikslų sutikties ir spaudos konferencija žurnalistams.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriaus vedėja Silvija Vėlavičienė, dailininko Petro Kalpoko vaikaitė, savo senelio tapytą monumentalią drobę *Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas 1918 m.*,

Dailininko Petro Kalpoko istorinė drobė „Signatarai“ grįžo į Lietuvą

dažnai vadinamą tiesiog *Signatarai*, pirmą kartą išvydo 1994 m. Lietuvos ambasadoje Vašingtone. Vargu ar tada ji pagalvojo, kad paveikslas sugrįš į Lietuvą. Dabar neslėpė pasitenkinimo, kad nuo šiol ir Vilniuje bus vieta, kur galima pamatyti bent vieną Petro Kalpoko paveikslą. Vilniuje nėra XX a. Lietuvos dailės galerijos, tad sostinėje nepamatysime ne tik P. Kalpoko, bet ir Adomo Varno, Adomo Galdiko, Antano Žmuidzinavičiaus, daugelio kitų žymiausių praėjusio amžiaus Lietuvos dailininkų paveikslų. Kol kas gražią išimtį sudaro vienintelė Petro Kalpoko istorinė drobė. Nuo šiol ji eksponuojama ten, kur jai ir dera būti – Signatarų namuose.

Nukelta į 8 p.

3 p.

KAS LAUKIA
MOKSLO
INSTITUTŲ

4–5 p.

AR
PASIRENGTA
STRUKTŪRINIŲ
FONDŲ
DALYBOMS

9 p.

KVIEČIA
NACIONALINĖ
PAŽANGOS
PREMIJA

12 p.

TAUTINIAIS
DRABUŽIAIS
PUOŠIA
LIETUVĄ

12 p.

MINISTERIJOS
UŽSAKO
PROJEKTUS

Prof. Juozas VAITKUS

Pabaiga. Pradžia Nr. 4

Dėl atestacijos ir kvalifikacinių reikalavimų

Noriu pateikti kelis siūlymus. Nors mokslo finansavimui keliame daug pretenzijų, vargu ar nerastume lėšų (juk yra ir nemažai įvairių mobilumo grantų) kiekvienam besirengiančiajam ginti daktaro disertaciją vykti į tarptautinę konferenciją, organizuojamą tarptautinės mokslo organizacijos, ir joje pristatyti savo mokslinį pranešimą. Kiekvienas, siekiantis antrojo mokslo laipsnio ar profesoriaus vardo, privalėtų vykti į tarptautinį pripažinimą turintį savo mokslo šakos centrą. Ten seminare turėtų skaityti pranešimą bei gauti jo įvertinimą (tokio pranešimo nereikėtų, jei mokslininkas skaitytų plenarinį ar kvietinį pranešimą tarptautinėje konferencijoje, kurią rengia tarptautinė mokslo organizacija).

Mažoje valstybėje sunku sukurti kokybinio vertinimo sistemą, bet jos neatsisakykime. Vertindami darbų kokybę pasirinkime mišrią kokybinių ir kiekybinių reikalavimų modelį. Kiekviena disertacija turi būti skiriama naujų žinių kūrimui, t. y. kiekvienas mokslininkas turi paskelbti, kokius naujus mokslo šakai atradimus jis gina šia disertacija. Lietuvos mokslo taryba pateikė vykusį reikalavimą, kad disertantas turi suformuluoti ginamus teiginius ir moksliai įrodyti juos savo darbo išvadomis. Kalbėdami apie kiekybinius ir kokybinius publikacijų rodiklius pripažinkime: jei visa Europa savo šalių moksliskumą skaičiuoja pagal Mokslinės informacijos instituto (ISI) publikacijų skaičių milijonui gyventojų, tai ir mes nustokime siekti nesivadovauti tuo, ką vertina Europa, ypač tada, kai pamatėme, kad pradėjus rimčiau tvarkyti savo leidinių leidybos reikalus, įrodant, kad juose vykdomas tarptautinius standartus atitinkantis recenzavimas, jie vienas po kito patenka į tuos „nemėgiamus“ ISI sąrašus. Neneigiu, kad yra mokslo kryptų ir šakų, kurių rezultatai beveik nedomina skaitytojų kitose šalyse, bet yra svarbūs ir reikalingi Lietuvai bei jos profesionalams. Ši problema jau pradėta spręsti kuriant Lituanistikos duomenų bazę, kuri turėtų būti tvarkoma vadovaujantis tarptautinio lygio reikalavimais. Ji atliktų tokių darbų reitingavimą tiek, kiek to reikalauja mokslinės kvalifikacijos, atestacijos bei valstybės paramos mokslo institucijoms tvarka. (Sprendimas „išskirtiniais darbais“ pripažinti tuos, kurie yra leidiniuose, įtrauktuose į tam tikrą tarptautinių duomenų bazių sąrašą, veda į tolesnį Lietuvos mokslo devalvavimą.)

Dabartinę problemą, kurią svarsto Konstitucinis teismas, būtų galima išspręsti taip: mokslinių darbų publikacijų kalba turi būti tokia, kuri geriausiai tinka tas mokslo žinias įtraukti į pasaulio mokslo lobyną (natūralu, kad lietuvių kalbos ir literatūros tyrinėjimai aprašomi lietuvių kalba, nors lyginamosios kalbotyros darbai gali ir turi būti spausdinami labiau mokslo pasaulyje paplitusia kalba), o mokslo darbai, skirti tos krypties profesionalams Lietuvoje (pavyzdžiui, teisės aktų aiškinimai teisėtvarkos sistemos darbuotojams), turi būti rašomi lietu-

Dėl kvalifikacinių reikalavimų (mokslo laipsniai ir atestacija)

vių kalba. Ar straipsnis yra fragmentinis, ar sisteminis, t. y. kaip jis turi būti vertinamas, turės nustatyti ekspertai įtraukdami tą publikaciją į Lituanistikos duomenų bazę. Tai, kad Europoje vertinami ne nacionaline, o mokslo visuomeni tinkama kalba atspausdinti straipsniai, gal ir suteikia teisę pripažinti, kad Europos dokumentai tinka Lietuvai, jei tai nėra įteisinta Europos dokumentu, kuris yra viršesnis už nacionalinius.

Dėl doktorantūros

Pradėkime doktorantūrą suprasti kaip naujo mokslininko ugdymą. Jam reikia diegti Europos universitetų asociacijoje plačiai aptartus gebėjimus, tad turime rimčiau pažvelgti į doktorantūros studijų organizavimą. Vadinasi, reikės sumažinti krūvį, kurį doktorantui užkrauna jo mokslinis vadovas, norėdamas, kad doktorantas nuveiktų kuo daugiau jo mokslinei veiklai reikalingų darbų. Taip pat doktorantas turi prisiimti didesnę atsakomybę už atliktą darbą. Daktaro diplomą jam reikėtų įteikti tik tada, kai ištaisys netikslumus, kuriuos nustatė oponentai ar disertacijų gynimo tarybos nariai.

Žinodami dabartinę padėtį nustokime vaizduoti, kad disertacijų gynimo tarybos sudaromos jas derinant prie disertacijos mokslo šakos specifikos. Dažniausiai vargstama ieškant tinkamo lygio publikacijų mokslininko. Ar ginant disertaciją mokslininkas nuveikė ką nors reikšminga savosios mokslo šakos ar tarpdisciplininių mokslų erdvėje, gali įvertinti tos šakos mokslinė erudicija turintys mokslininkai. Magistrų darbų gynimus vertina valstybinės komisijos, tai ir disertacijų gynimai turėtų vykti mokslo šakos tarybose, kurios būtų sudaromos 3–5 metams. Taip sumažėtų biurokratija ir pagerėtų darbų kokybė.

Reikia skubiai grąžinti teisę dviems universitetams organizuoti bendrą doktorantūrą. Daug gambiausių mūsų protų prarandama dėl studentų ir doktorantų mobilumo bei mūsų sistemos ydų. Pasaulyje trūksta energingų ir gerai parengtų jaunų žmonių, todėl tokius daug kas mėgina persivilioti pas save, tiesa, nemąstydami apie būsimą mokslininko karjerą. Dažniausiai tie mokslo centrai sutiktų dalyvauti rengiant šį jauną mokslininką, kartu pasinaudodami ir mūsų laboratorijų bazės galimybėmis. Tačiau dabartinis doktorantūros reglamentas draudžia dviems universitetams rengti doktorantus, nors universitetui ir institutui tai leidžiama. Iš ankstesnės patirties (iki 2002 m.) turime puikių pavyzdžių, kaip mokslininkus rengė Lietuvos ir Prancūzijos bei kitų šalių universitetai.

Dėl antrojo mokslo laipsnio

Reikėtų pripažinti, kad žmogui būdinga siekti gerovės ir gin-

tis nuo konkurentų (bei su jais kovoti). Perkėlę šią tezę į mokslo sritį galėtume teigti, kad mokslinės veiklos variklis – kuo daugiau laiptelių, kuriais būtų galima užlipti. Suprantama, kad kiekvienas laiptelis susijęs su mokslininko darbo pripažinimu ir įvertinimu darbo užmokesčio pavidalu, o vertinimo sistema turi būti pagrįsta objektyviais rodikliais. Čia prasideda ir baigiasi visos tebesitęsiančios diskusijos. Dabartinis politinis sprendimas išplėsti pareigybės atlyginimų „šakutes“ nėra pakankamas, nes jos, esant nuostatai, kad atlyginimas už darbą yra neviešinamas, sukuria galimybes neskaidriems veiksmams. Antrojo mokslo laipsnio egzistavimas yra pateisinamas, jei tas laipsnis suteikiamas už objektyviai, t. y. viešai įvardytus mokslinius ir mokslinius organizacinius (gebėjimą veiksmingai vadovauti tyrėjų komandai) nuopelnus. Taigi atlyginimas turėtų augti dėl dviejų veiksnių: pirmas yra susijęs su ankstesniais nuopelnais, antras priklauso nuo nusistatyto laikotarpio, pavyzdžiui, paskutinės kadencijos, darbo rezultatų. Būtų ir įvairių priedų bei priemonių už paskutiniųjų ar esamųjų metų darbus bei pareigas. Panašiai yra dabar, tik kritikos sulaukia turintieji dabartinį habilituoto daktaro laipsnį bei habilitacijos procedūros tvarka ir reikalavimai.

Jei būtų priimtos anksčiau pasiūlytos mokslo rezultatų ir publi-

kacijų kokybės vertinimo nuostatos, įtraukiančios pranešimus tarptautinį pripažinimą turinčiuose mokslo centruose bei konferencijose ir aiškias bendraautorystės taisykles, tada tie, kurie iš tikrųjų siekia objektyvių mokslo vertinimo veiksmų bei mokslininko nuopelnų pripažinimo, turėtų sutikti, kad jau žengti reikšmingi žingsniai gerėjimo link. Žinoma, tobulumui ribų nėra.

Antrojo mokslo laipsnio reikalingumą neigiantys oponentai tvirtina, kad jis yra kliūtis mokslininkams, kurie dirba produktyviai ir siekia greičiau tapti profesoriais. Pavyzdys – JAV, kurioje yra vienas mokslinis laipsnis. Skelbiama, kad ten siekiamą poziciją galima užimti vien tenkinant konkursinius pareigybės reikalavimus. Mano nuomone, bet koks noras lygiuotis į JAV yra ydingas, nes tai, kas gali būti įgyvendinta supervalstybėje, neįmanoma mažoje, vos ant kojų stovinčioje valstybėje. Net pačios galingiausios Europos valstybės negali sukurti patrauklesnių darbo sąlygų negu yra JAV, kur veiklūs jauni ar jau sukaupę patirties mokslininkai konkuruoja dėl teisės įgyvendinti savo idėjas terpeje, kurioje yra išspręstos infrastruktūros ir taikomojo mokslo rezultatai diegiami problemos. Tvirtinimas, kad reikalavimas parašyti keliolika puslapių apie savo nuveiktus darbus atskleidžiant indėlį į savosios mokslo šakos

plėtotę stabdys mokslinę karjerą Lietuvoje, yra juokingas, tačiau tampa rimtu stabdžiu tiems, kurių indėlis bendroje mokslinėse publikacijose yra sunkiai įžvelgiamas (juk konkursuose ir atestacijose pakanka pateikti publikacijų sąrašą – nėra gilinamasi į tai, ar reikšmingas pretendento indėlis į šias publikacijas).

Galbūt įsiklausius į habilituoto daktaro suteikimo ir habilitacijos procedūros ydas, kurias pripažįsta antrojo laipsnio šalininkai bei jų oponentai, vertėtų pasiryžti mokslo laipsnių vardų ir su jais susijusio turinio reformai? Tada pirmasis mokslo laipsnis, suteiktas sėkmingai baigusiems doktorantūrai, būtų vadinamas atitinkančiu pasaulines tradicijas vardu – *PhD* (filosofijos daktaras). Antrasis laipsnis galėtų būti vadinamas, jei vadovautumėms danų pavyzdžiu – *dr.* (daktaras), o jei britų bei mūsų pačių praieitimi – *dr. sc.* (mokslų daktaras). Tai sukeltų šiokią tokią painiavą mūsų vidaus pasaulyje, tačiau taptumė aiškesni Europai ir pasauliui. Laikas greitai bėga, ir visos painiavos išnyksta.

Kad ir kaip ten būtų, tačiau dėl susidariusios padėties, susijusios su Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymu, t. y. sustabdytais dokumentais, kuriais nustatomai minimalūs kvalifikaciniai reikalavimai ir habilitacijos tvarka, dabar pats laikas rimtai susirūpinti mokslininko karjeros rodiklių aiškumu bei pagrįstumu. Jei nepakeisime dabartinės sistemos, tai galiojantys reikalavimai ir etinės normos, leidžiančios jų nesilaikyti, sėkmingai prikurs tiek „daktarų“ ir „profesorių“, kad daugumai jų tiks žiniasklaidos ir jos skaitytųjų išsakomi priekaištai dėl šiuos laipsnius turinčių ir pareigas einančių asmenų nekompetencijos.

ŠIAULIŲ UNIVERSITETE INAUGURUOTI NAUJI GARBĖS DAKTARAI

Profesorius Antanas Laurinčikas

Iškilmingame Senato posėdyje, vykusiam š. m. vasario 15 d., inauguruoti du nauji Šiaulių universiteto garbės daktarai: Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Bronislovas Bitinas, habilituotas socialinių mokslų (edukologijos) daktaras ir Vilniaus universiteto profesorius Antanas Laurinčikas, habilituotas fizinių mokslų (matematikos) daktaras.

Profesorius B. Bitino moksliniai interesai – ugdymo metodologija, matematikos taikymas pedagogikoje, kompiuterinės duomenų analizės sistemos kūrimas, ugdymo filosofija, socialinė pedagogi-

ka; gilinosi į žmogaus ugdymo prigimtį ir jo specifiką. Ši problema buvo ir dabar yra labai aktuali ugdymo teorijai ir praktikai. Didelis profesoriaus indėlis atskleidžiant filosofijos paskirtį ir vaidmenį šiuolaikiniame ugdymo procese, asmenybės tobulinimo ir savikūros vyksme. Ugdymo realybėje profesorius išryškino pedagoginės diagnostikos vaidmenį kaip tikrovės pažinimo instrumentą.

Prof. B. Bitino mokslinė veikla apima daugiau kaip 240 mokslinių ir metodinių darbų. Iš jų svarbiausi šie: *Daugiamatė analizė pedagogikoje ir pedagoginėje psichologijoje* (rusų k., 1971), *Statistiniai metodai pedagogikoje ir psichologijoje* (1974), *Auklėjimo proceso struktūra* (rusų k., 1984), *Pedagoginių duomenų statistinė analizė taikant ESM* (su R. Paulavičiumi, 1987), *Auklėjimo diagnostikos įvadas* (rusų k., 1989).

Profesorius A. Laurinčiko moksliniai interesai – analizinė ir tikimybinė skaičių teorija (dzeta funkcijų ir Dirichlė eilučių reikšmių pasiskirstymas). Jis parašė apie 400 mokslo straipsnių, paskelbė daugiau nei 30 straipsnių leidiniuose, esančiuose ISI sąraše. Dvi monografijos išleistos užsienyje (*Limit Theorems for the Riemann Zeta-Function*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston,

London, 1996; *The Lerch Zeta-Function*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London, 2002) su R. Garunkščiu. 1993 m. Bordo universitete vykdė Europos bendrijos projektą. 1994 m. už darbų ciklą *Rymano dzeta funkcijos bei kitų Dirichlė eilučių pasiskirstymo tyrimai (1979-1993)* A. Laurinčikui paskirta Nacionalinė mokslo premija.

Šiaulių universitetas
Visuomenės informavimo
tarnyba

Profesorius
Bronislovas
Bitinas

Albertas ŽALYS

Pabaiga. Pradžia Nr. 4

Antrosios situacijos atveju

Jei institutas atlieka tik universiteto funkcijas – vykdo savo tematiškos aukšto lygio fundamentinius mokslinius tyrimus ir rengia specialistus, tai ar nebūtų logiška labiau sutelkti turimas galimybes šalies mastu. Ar racionalu išlaikyti mažą „universitetą“, kai jo potencialas galėtų prisidėti prie universiteto, su kuriuo institutas turi teisę rengti mokslo daktarus, mokslinio potencialo stiprinimo? Be to, sutelktas potencialas leidžia spręsti sudėtingesnius uždavinius, aktyviau dalyvauti tarptautinėse mokslo programose, kartu sudaro galimybę didinti universiteto konkurencingumą tarptautiniu mastu. Tai ypač svarbu, nes vis daugiau gabiausių abiturientų išvyksta studijuoti svetur, o Lietuvos universitetai niekaip negali patekti bent jau į 500 geriausių pasaulio universitetų sąrašą.

Tačiau toks potencialo sutelkimas bus prasmingas tada, kai universitete bus įdiegta konkurencinga aplinka. Tam pirmiausia reikia įteisinti tvarką, kad priimant strateginius sprendimus „madas galėtų diktuoti“ kvalifikuočiausi savo srities žinovai, ir jie nebūtų priimami visiems balsuojant.

Sudėtingiausia trečioji problema

Kas darytina, kai institutas (ar jo dalis) yra gana silpnas? Jei tematika, kurioje institute vykdomi darbai, yra svarbi šaliai, bet tuo užsiimančios grupės nėra stiprios, būtina rengti planą, kaip sustiprinti mokslinį potencialą, reikalingą tokiems tyrimams. Suprasdami, kad tokiu atveju racionalu perspektyviausius telkti vienoje institucijoje ir turėdami mintyje, kad reikia kokybiškai rengti tos srities specialistus, natūraliai prieiname išvadą, kad tokiose mažose šalyse kaip Lietuva minėtas potencialas turi būti koncentruojamas būtent universitete.

Jei institucija nepalaiko glaudžių ryšių su savo produkcijos vartotojais ar potencialiais darbų užsakovais, racionaliausias sprendimas – tokios institucijos darbuotojams sudaryti galimybę persikvalifikuoti.

Dėl mokslininko misijos

Realus gyvenimas sudėtingesnis

Išanalizavus mokslo institutų problematiką specialistų rengimo požiūriu lyg ir tampa aišku, kad institutai turėtų būti integruojami į universitetus. Tačiau ne tokios akivaizdžios išvados peršasi nagrinėjant mokslininkų vaidmenį šalyje tenkinant ūkio, socialinės plėtros, kultūros ir kitus poreikius.

Mokslo institutų srityje besiklostanti padėtis turi būti analizuojama ir sprendimo variantų ieškoma taikant kompleksinį požiūrį. Anksčiau išvardytas atskiras situacijas turėkime mintyje ir vertindami mokslininkų vaidmenį visuomenės bei šalies gyvenime.

Kokia mokslinio potencialo paskirtis valstybėje, jei atsiribotume nuo akivaizdaus jo vaidmens rengiant aukščiausios kvalifikacijos specialistus?

Vienas pagrindinių mokslo žmėnės visuomenės keliamų iššūkių yra tas, kad jie būtų pajėgūs spręsti mokslines problemas, kylančias ne tik atnaujinant įmonių produkciją, tobulinant paslaugas, dedant žinių pagrindus naujam perspektyviam verslui, bet ir galėtų prognozuoti, identifikuoti ateities tendencijas. Kitas ne mažiau svarbus uždavinys – tyrinėti tautos savivokos, kultūros, istorijos problemas, prireikus būti įvairių sričių ekspertais.

Koks universitetų ir institutų vaidmuo atliekant tą paskirtį? Kaip instituciškai turėtų būti organizuota mokslinių tyrimų sistema, kad esami ištekliai būtų geriausiai panaudoti.

Mokslo imlaus verslo kūrimas

Nuo verslo struktūros labai priklauso, kaip turi būti organizuojama mokslinių tyrimų sistema, kad ji veiksmingai tenkintų verslo poreikius. Kyla nemažai klausimų. Kokią dalį sudaro aukštųjų ir vidutiniškai aukštųjų technologijų verslas ir kokią – tradicinis verslas? Kokių sričių ir šakų verslas vyrauja? Ar verslas

pasirengęs vykdyti ir vykdo mokslinius tyrimus? Kokia tyrėjų dalis dirba verslo įmonėse?

Koks galėtų būti universitetų ir institutų vaidmuo kuriant naujus mokslu pagrįstus produktus, steigiant mokslui imlias įmones? Kad mokslo rezultatai būtų komercinami, reikia užtikrinti ilgą vykdytojų grandinę (įtraukiant atitinkamus

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir technologijų departamento direktorius Albertas Žalys sveikina Lietuvos energetikos institutą su 50-mečiais

konsultacinių ir finansinių paslaugų teikėjus). Ji apima mokslinius tyrimus, taikomuosius mokslinius tyrimus, eksperimentinę plėtrą, patentavimą, prototipo gamybą, verslo plano parengimą, jo įgyvendinimą. Ar todėl reikėtų kurti ir finansuoti institutus? Kadangi konsultantų, ypač įžvelgiančių mokslo rezultatų komercinimo galimybę, rinkos, patentavimo ir kitų sričių bei tarnybų specialistų, infrastruktūros išlaikymas yra brangus, šios išlaidos galėtų atsipirkti tik institucijoje, kurioje sutelktas didelis tyrėjų potencialas. Vargu ar mažiems mūsų institutams pavyktų tai padaryti.

Kad būtų sprendžiamos tradicinėje pramonėje ir versle vis kylančios mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) srities problemos dėl to, kad nesama glaudaus ilgalaikio bendradarbiavimo su ver-

slu, visiškai nereikia specializuotų mokslo institutų. Ta kryptimi dirbant mokslinis potencialas turėtų būti sutelktas aukštosiose mokyklose, tada jis prisidėtų prie kokybiško dviejų pagrindinių funkcijų atlikimo: rengtų specialistus ir spręstų kartais versle kylančias MTEP problemas.

Padėtis yra sudėtingesnė tada, kai konkretus mokslui imlaus verslo

sektorius užima didelę viso ūkio dalį. Tokiu atveju prasminga ir reikalinga, kad nuolat funkcionuotų aukštu moksliniu lygiu dirbantis kolektyvas, kuris specializuotųsi konkretų verslo sektorių atitinkančioje mokslo tematikos srityje. Šiuo atveju jau yra prasminga turėti ir atskirą institutą (pavyzdžiui, Technologijos institutą) ar jo dalį. Tačiau tokio instituto strategijos negali formuoti patys tyrėjai, instituto taryboje jie neturėtų sudaryti daugumos. Taryboje galėtų būti ir už verslo sektoriaus strategiją atsakingų institucijų bei verslo atstovai. Toks institutas užsiimtų fundamentiniais ir taikomaisiais tyrimais, teiktų mokslines paslaugas įmonėms, jame egzistuotų ir verslo inkubatorius, galintis pasiūlyti atitinkamas savo paslaugas naujų idėjų įgyvendintojams. Šis modelis, matyt, tiktų biotechnologijos, biochemijos, lazerių fizikos, mechatronikos, informacinių technologijų, cheminių technologijų ir panašioms mokslo kryptims.

Taip aiškėja **instituto pagrindinė misija – žinojimo (idėjos, inovacijos, technologijos ir panašiai) perdavimas visuomenei bei pramonei**. Kad tai būtų daroma kokybiškai ir kvalifikuotai, **institutas turi vykdyti fundamentinius mokslinius tyrimus, užtikrinančius perduodamų žinių naujumą**. Tai antrasis instituto misijos aspektas.

Reikalinga diskusija, kalbant apie dar nuo sovietų laikų egzistuojančius mokslo institutus, dirbančius kryptyse, kuriose funkcionuoja ne aukščiausias technologijas naudojantis verslo sektorius. Po išsamios sektoriaus ir kitų šalių patirties analizės galimi du tokių institutų reformos keliai: pirmas, jie integruojami į atitinkamus universitetus arba pertvarkomi į panašius centrus, funkcionuojančius kaip, pavyzdžiui, Technologijos instituto atveju. Tačiau pirmiausia turi būti įvertintos atitinkamo sektoriaus perspektyvos. Jei prognozuojama, kad ateityje toks sektorius plėtosis, tada turi būti su-

daromos sąlygos jam vystytis pažangiausiu būdu. Taip pat reikėtų ir turimą mokslinį institutų potencialą įtraukti į verslo sektoriaus modernizavimą, užtikrinant jo inovatyvumą. Institutai turėtų nuolat teikti mokslines konsultacijas. Toks modelis svarstytinas kalbant apie žemės ūkio, miškų, maisto pramonės ir kitas panašias sritis.

Socialinė plėtra, lituanistika

Šiame straipsnyje beveik neanalizuojama humanitarinių mokslų, socialinės plėtros problematika, tačiau šiems mokslams turėtų būti taikomos panašios mokslinių tyrimų institucinio organizavimo schemos kaip ir tenkinant verslo poreikius. Reali padėtis turi būti išnagrinėta ir tada, kai mokslas turi tenkinti kitus visuomenės poreikius. **Savarankiškas institutas** (valstybinis ar universiteto) arba kitaip vadinamas mokslinių tyrimų centras **turėtų egzistuoti, jei konkrečiai misijai vykdyti ar konkrečiam uždaviniui spręsti** (kaip ir išplėto, mokslui imlaus verslo sektoriaus atveju) **reikalingas nuolat funkcionuojantis kolektyvas**, ir to negali atlikti pavieniai universitetuose dirbantys mokslininkai laisvu nuo darbo su studentais laiku. Paprastai tariant, atskira institucinė struktūra, kurios finansavimas yra apibrėžtas, reikalinga tada, kai tyrimų tematika svarbi valstybei, o tyrimų objektas reikalauja visiško kolektyvo atsidaivimo mokslinei veiklai. Tokį darbą vargu ar gali atlikti universiteto dėstytojai, kuriems, aišku, svarbu palaikyti savo mokslinę kompetenciją, bet jie laisvai gali rinktis savo tyrimų tematiką.

Pabaigai

Plačiau liko neaparta mokslinių tyrimų finansavimo problematika, kuri bent jau dabar labai susijusi su institucine mokslinių tyrimų sąranga. Šį klausimą reikia svarstyti atskirai.

Taip pat straipsnyje nedetalizuotos galimybės, atsiversiančios institutams, kurie integruosis į planuojamus kurti mokslo, studijų ir verslo centrus (slėnius). Tai irgi atskira tema.

Kviesdamas diskusijai aprašytais klausimais, vis dėlto noriu pabrėžti, kad turime nepamiršti kelių dalykų. Pirmiausia, visiems tyrėjams turėtų būti sudarytos lygios galimybės. Antra, nepamirškime, kad konkuruojame globalioje erdvėje, todėl mūsų mokslo potencialą turime panaudoti kuo veiksmingiausiai. Tik sutelkę turimus intelektualinius, materialinius išteklius pajėgsime pasiekti rezultatų, kurie leis mums parengti gerus specialistus, sėkmingai dalyvauti tarptautinėse MTEP programose ar spręsti verslo problemas. Trečia, prieš diskutuodami pamėginkime patys įvertinti, kaip abiejų tipų institucijos (universitetai, institutai) atlieka savo svarbiausią misiją. Ketvirta, ar normalu, kad tyrėjas savo algą, gaunamą dirbant pagal kelis etatus skirtingose institucijose, turi durstyti iš gabaliukų. Tikriausiai kiekvienas universiteto, instituto dėstytojas ar tyrėjas turėtų dirbti pagal savo institucijos misiją ir gauti už tai atitinkamą atlyginimą. Būtų racionaliau, jei kiekvienas tyrėjas savo dabartinį „sudurtinį“ atlyginimą gautų už darbą vienoje institucijoje.

Dėkoju Gintarui, Giedriui, Sauliui ir Vytautui, kurie skaitė šiuos pamąstymus bei diskutavo šia tema.

LIETUVOS VALSTYBINIS MOKSLO IR STUDIJŲ FONDAS

2007 m. FONDO LĖŠŲ, SKIRTŲ MOKSLUI IR STUDIJOMS REMTI, PASKIRSTYMAS PAGAL VEIKLOS KRYPTIS

VEIKLOS KRYPTYS		Fondo nuostatų punktas	Fondo lėšų dalys (%)
1	Prioritetinių kryptų ir Vyriausybės programų projektai		
	1.1. Aukštųjų technologijų plėtros programa	7.1	23,29
	1.2. Pramoninės biotechnologijos plėtros programa		13,31
	1.3. Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros prioritėtinės kryptys		16,63
1.4. Lituanistikos mokslinių tyrimų prioritėto įgyvendinimo programa	6,65		
2	2.1. Fondo inicijuotos programos	7.2	3,33
	2.2. Ministerijų užsakomų programų projektai		4,32
3	Mokslininkų grupių projektai	7.3	9,98
4	Projektai pagal tarptautines sutartis (NATO, Europos mokslo fondo kvietimu ir kiti)	7.4	6,29
5	Ūkio subjektų užsakymu vykdomi projektai	7.5	4,86
6	Mokslo kūriniai	7.7	1,00
7	Mokslo renginiai	7.8	0,90
8	Doktorantų stipendijos	8	4,79
9	Mokslininkų stažuotėių programa	7.11	2,66
10	Fondo ekspertų, ekspertų komitetų bei programų tarybų, valdybos narių ekspertinė veikla	24	2,00
Iš viso:			100,0

Pradžia Nr. 2

Vilniuje Pilietinės visuomenės instituto iniciatyva surengtoje ir Europos Komisijos remiamoje konferencijoje *Kokių sprendimų reikia, kad Lietuva Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą 2007–2013 metais panaudotų veiksmingai?* buvo aptarti Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo principai ir kriterijai, prioritetai, numatyti ir siekiamos plėtros rezultatai.

Klausimai ministrams

Pirmininkaujančiojo teise Pilietinės visuomenės instituto direktorius Darius Kuolys uždavė klausimą: ar galima iš bendro pobūdžio strategijos išskirti svarbiausias prioritetines kryptis, mat iš finansų ir ūkio ministrų pranešimų galėjo susidaryti įspūdis, jog visa strategija susiveda į siekį, „kad Lietuvai būtų geriau“? Kitaip tariant, kokiais nacionalinės svarbos projektais sieksime pagrindinių finansų ministro suformuluotų tikslų – turėti konkurencingą ūkį ir pagerinti žmonių gyvenimo lygį? Pagaliau, kaip vienas ar kitas objektas – Kauno sporto rūmai, Vilniaus stadionas – tampa nacionalinės svarbos projektais? O tapus ar jiems nebegalioja konkurenciniai reikalavimai?

Į šiuos klausimus mėgino atsakyti abu ministrai. Finansų ministras Zigmantas Balčytis priminė ES struktūrinės paramos strategijos kūrimo principus. Lietuvoje buvo įvertintos ilgalaikės valstybės strategijos, glaustame dokumente apibūdinta esama ekonominė šalies padėtis ir grėsmės, kylančios iš kaimyninių rinkų veiklos ir plėtros. Štai tame fone Lietuva ir mėgina padidinti savo konkurencingumą. Tam buvo priimtos 4 veiksmų programos (Paskutinė Seime buvo patvirtinta ES paramos programa, iš kurios dalį pinigų būtų galima panaudoti žmonių gebėjimams sukurti.) Tose programose buvo numatyta, kiek planuojama išsifaltuoti kelių, parengti aukštos kvalifikacijos darbuotojų, tarp jų ir mokslinio potencialo, kiek renovuoti mokyklų, pagaliau numatyta, ko siekiama didinant energetikos, ekonomikos veiksmingumą ir t. t.

Ūkio ministras
Vytas Navickas

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Struktūriniai fondai: naujos galimybės ir problemos (2)

Dėl prioritetų. Kai tebuvo 3 veiksmų programos (senasis variantas), išskirta 19 prioritetų, kiekviena plačiai aprašyta, ko bus siekiama dėl vieno ar kito prioriteto. Ten ir buvo numatytos pagrindinės sąlygos paraiškoms teikti – kad būtų tinkamos finansuoti iš ES struktūrinių lėšų.

Pagyres Dmitrijaus Celovo pristatytą ekonometrinių modelių ministras Z. Balčytis vis dėlto pažymėjo, kad realiam gyvenime ekonomika šiek tiek skiriasi nuo matematikos. Šis mokslas grindžiamas labai tiksliais prielaidomis ir sąlygomis, o ekonomikoje ne visi veiksniai yra prognozuojami – galioja „juodosios dėžės“ principas.

Dėl perspektyvų. Ateityje reikėtų modelyje numatyti, kiek mums pavyks pasiekti užsibrėžtų tikslų. Kas metai ar keleri turėtume rengti studijas, kaip kreipti savo ekonominę struktūrą, mokslo institucijas, verslo aplinką ir mokesčių sistemą, kol visa ekonominė struktūra reaguos į tas priežastis, su kuriomis susiduria valstybė. Pastaraisiais metais energetikos srityje vyko daug pokyčių: kyla nauji uždaviniai, naujos grėsmės, iššūkiai. Akivaizdu, kad šis sektorius pareikalauja didžiulių išteklių.

Taigi iš minėtų studijų galima pamatyti ir naujų veiksmų būtinybę, ir kokias sritis teks nukreipti finansinius bei žmogiškuosius išteklius. Dėl

pastarųjų ministras taip pat turėjo ką pasakyti. Ateityje parengę studijas pamatysime, į kurias sritis reikės nukreipti atitinkamai parengtų žmonių. Šiandien, kai Europoje pirmajame pagal aukštąsias mokyklas įstojančių abiturientų skaičių, mūsų mokymo ir studijų sistema kuria, pasak Z. Balčytio, „bendros kvalifikacijos“ specialistus. Ateityje ūkio struktūra keisis, dalį specialistų teks perkvalifikuoti – tai brangu ir ne visada tikslinga. Tai štai visi šie klausimai ir turės būti tarpusavyje susieti. Tad ir makroekonominius skaičiumus atliekančiam jaunimui ministras Z. Balčytis palinkėjo tyrimus daryti platesniame kontekste, nagrinėti ir socialinių veiksnių įtaką į šalyje vykstančių pokyčius. Tai neišvengiamai kasdienio ekonominio gyvenimo dalis, kuri reikalauja finansinių injekcijų, gebėjimų ir toliaregiškumo. Ministras taip pat palinkėjo aktyviau populiarinti veiksmų programas, skatinti struktūrinių lėšų įsisavinimą, skatinti verslo struktūras rengti naujus projektus.

Jis taip pat atkreipė dėmesį, kad prie Finansų ministerijos veikia darbo grupė, kurios pagrindinė paskirtis ir yra tobulinti ES pinigų įsisavinimo kontrolę. Z. Balčytis paskatino teikti šiai grupei pasiūlymus, aktyviai dalyvauti šioje veikloje. Prie ministerijos yra ir kita darbo grupė, kuri turi išnagrinėti pelno mokesčio lengvatų taikymo dalykus mokslo inovacijų srityje, pažangių technologijų įsigijimo ir kitose srityse, todėl svarbu tobulinti, gryninti šias sritis. Ministras Z. Balčytis net pasakė, kad ministerijai nereikia tiek daug pelno mokesčio, nes svarbiausia, kad tam tikra lėšų dalis tikslingai didintų visos valstybės konkurencingumą.

Ūkio ministras Vytas Navickas priminė projektus, kuriuos kaip tarpinę instituciją administruoja Ūkio ministerija. Pirmoji jos prioritetinė kryptis – Verslo produktyvumo didinimas ir verslo aplinkos gerinimas. Šis prioritetas susijęs su technologine plėtra ir inovacijomis. Ministras pabrėžė mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros svarbą šio prioriteto įgyvendinimui, todėl būtinos didesnės investicijos – valstybinio ir privataus sektoriaus – į mokslinius tyrimus, tuo labiau, kad tą įpareigoja ir Lisabonos strategija. Ūkio ministerija vizuodama projektus, taikydama ir kitas priemones kaip tik ir sieks paskatinti aktyviai dalyvauti tuose projektuose taip pat privatų

verslą. Šiuo metu privataus verslo moksliniuose tyrimuose dalis sudaro vos 0,11 proc., o kai kurių Europos šalių privataus verslo indėlis į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą sudaro 3 proc., JAV – net 5 procentus. Be to, Lietuvoje darbo našumas tesudaro 41 proc. Europos Sąjungos vidurkio. Keliamas uždavinys – 2013 m. pasiekti 65 proc. ES darbo našumo.

Antroji prioritetinė sritis – energetikos projektai. Čia parametrai daug aiškesni, bent jau lyginant su moksliniais tyrimais, eksperimentine plėtra ir inovacijomis. Energetikoje bus siekiama sumažinti nuostolius tinkluose, energijos sąnaudas konkrečiuose pastatuose, vertinant pagal išmatuojamus dydžius.

Ministras atkreipė dėmesį ir į prioritetą 3.13: *Atvykstamasis ir vietos turizmas*. Jau dabar aišku, kad turizmo verslas ir viešoji turizmo infrastruktūra patirs didelį spaudimą iš sporto objektų projektuotojų ir statytojų. Šios srities projektams numatyta skirti 912 mln. litų, kurie turės būti įsisavinti per šešerius metus. Vien stadiono statyba Šeškinėje, Vilniuje, pareikalauja 300 mln. litų, naujoji sporto salė Kaune – 160 mln. litų, dar pridėkime Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio sporto objektų reikmes – kiek belieka turizmo plėtrai? Katino ašaros.

Ūkio ministerijos laukia nelengva užduotis derinant tokių projektų pateikėjų ir miesto bendruomenės interesus. Ministras priminė, kad per dvejus pastaruosius metus (2004–2006 m.) turizmo projektams skirta 358 mln. litų įgyvendinti 47 projektus. Dabar laukia labai sunki užduotis – revizuoti šį prioritetą.

Ką ministras V. Navickas mano apie vadinamuosius nacionalinės svarbos objektus ir vertinimo procedūras? Nėra taip, kad objektas paskelbiamas nacionalinės svarbos, ir jam užsidega žalia šviesa visose vertinimo procedūrose. Kad ir Trakų irklavimo sporto bazė. Šis projektas surinko pakankamą balų skaičių, turi nacionalinės svarbos statusą, bet liko „už borto“. Panašiai nutiko *Girstučio* kultūros ir sporto centrui Kaune; jam taip pat teko vykdyti visas procedūras kaip ir visiems kitiems projektams.

Bet tada visai logiškai skamba taip ir likęs retoriniu Dariaus Kuolio klausimas: jeigu nacionalinės svarbos prioritetą suteikiamas objektui ir jis nelaimi konkurso, lieka už borto, tai ko vertas tas prioritetas?

Ar Lietuvoje trūksta talentų

Pasak į diskusiją įsitraukusio Aleksandro Abišalos, šalyje neturime inovacijų rėmimo sistemos, yra tik pavieniai tos sistemos elementai. Nėra sistemos, todėl nėra paramos, vadinasi, ir inovacijų nėra. Ūkio ministerija pasiryžusi tokią sistemą sukurti, o struktūriniai fondai yra papildomas poveikio mechanizmas.

Tačiau išskyrus bendrus tikslus ir principus nieko konkretesnio taip ir nepavyksta išgirsti, nebent oponentų ginčus. Nuo objektyvio mąstymo A. Abišala kvietė eiti link programinio. Gal iš besikuriančių technologinių platformų kils taikomųjų tyrimų technologinės nacionalinės programos, bet kol kas jos neišryškėja. Ne visai aiškūs ir mūsų šios srities prioritetai. Ūkio ministerija kaip tik ir turėtų visą procesą paskatinti, išryškinti tuos prioritetus, tada aktyviau reikšis ir verslas. Žodžiu, artėja laikas skirstyti struktūrinių fondų lėšas, o Lietuvoje vis dar nesutarinama dėl prioritetų kai kuriose veiksmų programose, ne visiems aiški ir pati veiksmų sistema. Kas tie tikrieji nacionaliniai prioritetai, kuriems lėšų skyrimas turėtų būti programinis, o ne konkursinis? Kai nuo praėjusių metų birželio pradėtas „strategijos gilinimas“, tai ligi šiol gilinamasi, o praktiškai nieko naujo nevyksta. Bent jau A. Abišala tvirtino to vyksmo ženklų nematęs. Jau nekalbant apie taisykles, kurias rengia darbo grupė. Susitarta kaip dirbsim, bet ne ką dirbsim – ir vėl tyla.

Didelis trikdys skirstant 2004–2006 m. paramą buvo nesusišnekėjimas tarp ministerijų. Būta daug biurokratinio stumdymosi tarp Ūkio ir Finansų ministerijų tarpusavyje derantis dėl taisyklių, veiksmų. Reziumuodamas A. Abišala skatino greičiau susitarti, kas yra mūsų prioritetai, kur konkrečiai pajudės pinigų srautai, kokios bus taisyklės, kada bus paskelbtas pirmas kvietimas dalyvauti konkurse.

Tačiau Lietuvos nacionalinės vartotojų federacijos atstovas, šilumos ūkio ekspertas Rimantas Zabaruskas mano, kad dėl prioritetų kaip tik mažiausiai ir kyla klausimų, Ūkio ministro prakalboje tie prioritetai aiškiai išdėstyti. Tai technologijos, inovacijos, infrastruktūra ir tiesioginė parama verslui – teisinga schema. R. Zabaruskui tam tikrų abejonių kyla dėl svarbiausio – technologijų ir inovacijų. Tai nėra taip lengvai paskaičiuojama, kas paaikškėjo ir iš matematiko D. Celovo ekonometrinių analizės. Jeigu į žmogiškąjį veiksnių dėti lėšų yra perspektyvu, bet ir labiausiai rizikinga, tai kaip tada veikti? Pasak R. Zabaruskos, jeigu šią problemą paliktu me spręsti patiems mokslininkams, taip pat turintiems savų interesų, tai ar nesuveiks uždaro sistemos dėsnis? Be postūmio iš šalies pati sistema persitvarkyti negali. Todėl Ūkio ministerijai ir reikėtų pasukti galvas, kaip sudaryti komandą, gal technologinę platformą ar kita, ir tokius problemiškus uždavinius pamėginti spręsti. Blogiausia, jeigu kokiam nors institutui būtų skirti pinigai ir už juos pareikalauta išradimų. Neliktų pinigų, nebūtų ir išradimų.

R. Zabaruskas siūlo išlaikyti galimybę teikti lankstesnius projektus. Didžiausi laimėjimai technologijų kūrimo srityje juk ne visada gali būti planuojami, priklauso ir nuo „dieviškosios kibirkštėlės“. Turime pusantr šimto tūkstančio studentų, tūkstančius mokslo darbuotojų ir aukštųjų mokyklų dėstytojų, o kur

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETO TARYBA

Skelbia viešą konkursą rektoriaus pareigoms

Dalyvauti konkurse kviečiami mokslininkai, tenkinantys Aukštojo mokslo įstatymo (Žin., 2000, Nr. 27-715), Mokslo ir studijų įstatymo (Žin., 1991, Nr. 7-191), Universiteto statuto (Žin., 2001, Nr. 84-2921) ir Kauno technologijos universiteto rektoriaus rinkimo nuostatų reikalavimus.

Kandidatą į rektoriaus pareigas gali iškelti Universiteto padalinio taryba, visuomeninė organizacija arba išskelti pats asmuo.

Dokumentai: kandidatą iškėlusio padalinio tarybos ar visuomeninės organizacijos teikimas (jeigu jis yra); kandidato sutikimas dalyvauti konkurse arba prašymas dalyvauti konkurse (jeigu išsikėlė pats); veiklos programa; mokslo laipsnių diplomų ir pedagoginių vardų atestatų kopijos; svarbiausių mokslinių darbų sąrašas; gyvenimo aprašymas (CV); trumpa kandidato biografija ir nuotrauka (kandidatui pristatyti Universiteto laikraštys ir tinklalapyje).

Oficiali rektoriaus rinkimų data 2007 m. gegužės 23 d.

Su Universiteto statutu ir rektoriaus rinkimo nuostatais galima susipažinti Universiteto tinklalapyje adresu www.ktu.lt.

Dokumentai priimami KTU personalo tarnyboje (K. Donelaičio g. 73, 314 k., 320 k.) iki 2007 m. balandžio 20 d. Teirautis tel. (+370 37) 300 095.

Tarybos pirmininkas

patentai? Pagal patentus Lietuva Europos Sąjungoje yra giliai dugne. Vadinasi, daro išvadą R. Zabarauskas, trūksta talentų. Nepažangų studentą kad ir kiek trauksime už ausų, bet gero rezultato neturėsime. Tada gal geriau dirbti su gabiu studentu? Kalbėtojas panašiai veiktį siūlo technologijų ir inovacijų srityje: jeigu įdėtos lėšos nepasiteisina, reikia lankščiau persiorientuoti į konkretesnę naudą galinčias duoti sritis. Tokią lankstaus veikimo galimybę išlaikyti siūlo R. Zabarauskas, nes inovacijos yra viena opių ir ne visada iš anksto lengvai apčiuopiamų sričių.

Itin platus veiksmų baras yra mūsų daugiabučiai gyvenamieji namai, kuriuose būtų galima kone trigubai sumažinti energijos suvartojimą, bet struktūrinių fondų pagalbos ši sritis nesulauks. Tačiau tai ir mokslininkų veiklos sritis. R. Zabarauskas finansų ministrui kelis kartus mėgino įrodyti, kaip svarbu daugiabučių renovacijos darbams sumažinti PVM, kaip yra vienuolikoje ES šalių. Pasak kalbėtojo, tas PVM turi būti ne 18, bet 5 procentai. Beje, finansų ministras Z. Balčytis laikėsi kitos nuomonės.

Neuždirbti pinigai gadina žmones

Pirmasis nepriklausomos Lietuvos prekybos ministras Albertas Sinevičius priminė, ko buvo susirinkta į šią konferenciją: padėti Vyriausybei, siekiant kuo išmintingiau įsisavinti ES struktūrinių fondų lėšas. Bet... neuždirbti pinigai gadina žmones. Šią dar iš savo tėvo paveldėtą išmintį A. Sinevičius prisimena, kai mąsto apie tuos 31 mlrd. litų, kurie struktūrinių fondų lėšų pavidalu ateis į Lietuvą. Sunaudosime, nors jų neuždirbome. Apie tai nereiktų pamiršti.

Vyriausybė turi būti pasirengusi sunkiems išbandymams, nes su pinigų srautu prasidės didžiulė ataka tų magnatų, kurie kartais užsimiršta ir pradeda manyti, kad tai jie valdo valstybę. Iš finansų ir ūkio ministrų prakalbų A. Sinevičius teigė matąs, kad jau nuveikta daug gerų darbų, tik ar išlaikys ministrų pečiai būsimą ataką?

A. Sinevičius tose programose nepamatė, kas už ką atsako – ne jau vėl bus kolektyvinė atsakomybė? Šis „didžiausias socializmo iškovojimas“ būtų labiausiai nepageidaujamas šiuo atveju. Vien sporto objektams statyti reikia milijardo, ir pamėgink neduoti. Pastatysime

naują sporto salę, kurioje žais mūsų pasikvietieji juodaodžiai (ar ne panašiai dainavo Vladimiras Vysockis?), o mūsų vaikai neturės galimybės sportuoti paprastoje sporto salėje, neturės vasaros stovyklų. Tad ar didelė mums nauda iš mūsų grandiozinių programų. Krašto apsaugos ministras jau reikalauja profesionalios kariuomenės, nes iš 10 šaukiamojo amžiaus jaunuolių 8 karinei tarnybai netinka, o tinkantieji taip pat nesiveržia. A. Sinevičius priminė Nobelio premijos laureato Teodoro Šulco žodžius: didžiausia ir naudingiausia investicija yra į žmones.

A. Sinevičius piktna valdžios vyrų teigimas, esą „davėme lėšų medicinai, švietimui, mokslui“. Ne davėme, o investavome į šias sritis. Būtų keista greitai iš šių sričių sulaukti apčiuopiamos naudos – tai investicija į ateitį. Kai prie Vilniaus pedagoginio universiteto stovės eilės norinčiųjų studijuoti pedagogiką, siekiančių tapti mokytojais, štai tada, – įsitikinęs A. Sinevičius, – išmoksime protingai įsisavinti ir tuos pinigus, kurie šiandien ateina į Lietuvą. Kitaip tariant, tai tautos mentaliteto problema.

Kalbėtoją jaudina, kad pradėjome gyventi „nuo – iki“, tarsi 2013 m. baigtųjų gyvenimas. Turime mąstyti ne laikiniais matais. Nuolatinis ministrų puolimas žiniasklaidoje taip pat neveda prie gero, nes dažnai klaidų ieškoma ten, kur jų nėra, visuomenė klaidinama. Per septynerius metus, kurie skirti įsisavinti struktūrinius fondus, teks koreguoti ne vieną programą – tai natūralu, to nereikia baimintis. O bene labiausiai A. Sinevičiui šiandien nerimą kelia mūsų teisinės bazės netobulumas – šią problemą būtina kuo greičiau spręsti.

Pasitelkiant Teilorą ir Emersoną

Nacionalinės vartotojų konfederacijos prezidentas Kornelijus Papsys į pagalbą pasitelkė didžiuosius autoritetus – mokslinės vadybos korifėjus Teilorą ir Emersoną. Pastarasis yra pažymėjęs, kad esant tobulai reikalų tvarkymo sistemai net ir niekam tikęs darbuotojas negali padaryti bent kiek labiau apčiuopiamos žalos. Vadovai, kurie vadovaujasi ydinga sistema ir neturi kilnesnių sumanymų, netrunka sužlugti patys ir sužlugdo visa, kas jiems pavesta. Regis, mūsų gyvenimas patvirtina šių

žodžių teisingumą. Emersono pirm-takas Teiloras tvirtino, kad reikalinga sistema, drąsus ir sumanūs žmonės. Pasirinkus teisingą sistemą, sėkmė ateina nedelsiant, jos sparta priklauso tik nuo tų žmonių kompetencijos ir autoriteto.

Taigi yra kuo sekti. Tada nereikės nuolat dejuoti, kad Lietuvos profesoriai ir aukščiausios kvalifikacijos mokslininkai gauna mažiau negu į Vakarus išvykę jų studentai. Visa tai vyksta dėl to, kad nėra sistemos, apie kurią kalba Teiloras ir Emersonas.

Atsakydamas A. Abišalai finansų ministras Z. Balčytis teigė, kad ieškoma sprendimo daryti išimtis ir nuolaidas pelno mokesčio mokėtojams. Tačiau dėl PVM mažinimo renovacijos darbams, skirtiems šildymo sistemai pertvarkyti, ministras yra skeptiškai nusiteikęs, nes tai būtų neteisinga kitų PVM mokėtojų atžvilgiu. Dėl Teiloro ir Emersono pastebėjimų ir Z. Balčytis nebūtų linkęs ginčytis, bet, kiek prisimena vadybos mokslo istoriją, juk ir šie didieji praktiniame darbe turėjo nemažų problemų, ne visada jiems pavykdavo pasirinkti gerus patarėjus ir padėjėjus, kurie būtų užtikrinę sklandų darbą. Kitaip tariant, kitam patarti visada lengviau negu pačiam padaryti. Ypač kai už patarimą nereikia atsakyti.

Dėl prioritetų Z. Balčytis siūlo neskubėti beatodairiškai vadovautis svetima patirtimi: geriau išsistudijuokime taisykles ir realias galimybes, gal tada išvengsime didelių klaidų, kokias darė Vokietija, Prancūzija, Airija. Šios šalys labai skubėjo, spauda ir įvairios institucijos nuolat valdžią plakė už delsimą. Todėl Prancūzijai dabar tenka į ES biudžetą gražinti 500 mln. eurų, Vokietijai – 300 mln. eurų, nes ES lėšas panaudojo ne pagal paskirtį. Žodžiu, pirmiausia geriau devynis kartus pamatuoti, o tik paskui pjauti. Ką šiais 2007 m. sumąstysime, nuspręsimė, pagal tokias taisykles iki 2013 m. ir gyvensime. Svarbu pasimokyti ir iš jau spėtų padaryti savo klaidų: skubos tvarka 2003 m. pabaigoje buvo priimta ES lėšų įsisavinimo administravimo schema, ir jos pakeisti nebuvo galima. Taigi prieš skirstant ES pinigus svarbu rasti geriausius principus, kuriais vadovausimės. Tą kvietė daryti ministras Z. Balčytis.

Bus daugiau

Margiris Daumantas

Žurnalisto, knygų autoriaus, leidėjo ir visuomenininko
Zeniaus Šilerio netekus

Gyvas pakylėta idėja prie tėviškės slenksčio

Tai jam Sūduva buvo ta pakylėta idėja prie tėviškės slenksčio. Tai jis retai džiaugdavosi saulės patekėjimu. Tai jis buvo tas medis, kuris negalėjo iš savo žemės pasitraukti. Jis taip ir liko prie tėviškės slenksčio...

Vasario 12 d. rytas Zeniui Šileriui buvo paskutinis. Dar laukė diena, darbai, susitikimai. Tą dieną reikėjo atiduoti *Suvalkijos* žurnalą į spaustuve, kaip ir prieš 10 metų, kai pasirodė šio regioninio kultūros leidinio pirmasis numeris. Jau po pusantų metų, minint šio žurnalo pirmųjų darbo metų sukaktį, redaktoriaus Z. Šilerio veiklą kolegoms įvertino žodžiais – „pasirinkęs titanišką darbą“.

Z. Šileris neieškojo lengvų darbų. Kas jį pažinojo nenustebo, kai 1996 m. *Šviesos* leidykla išleido monografiją *Pranas Vaičiaitis*, kuri buvo skirta poeto 120-osioms gimimo metinėms. Tais pačiais metais Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla išleido Z. Šilerio sudarytus P. Vaičiaitis *Raštus*. Šio Sūduvos dainiaus gyvenimas ir kūryba Z. Šilerį žavėjo, vėl ir vėl žadino mintį sugrįžti į Sintautų kraštą pas P. Vaičiaitį. 2001 m. vėl pasirodė gerokai papildyta naujais faktais ir tyrinėjimais monografija *Pranas Vaičiaitis*. Lyg stebėdamasis Zenius pats savęs klausė: „Tačiau ko griebtis, kai virš visos Suvalkijos dar juntamos Kūrėjo dosniai pažertos išminties, darbštumo ir sąžiningumo sėklos, kurių daigai saugojo gerą šio krašto vardą, o sunkiausiu metu lėmė tautos likimą?“ Jį kankino mintis, kad žmogaus likimas vargu ar gali būti užrašomas. Jis rašė: „Niekam neteko matyti, bet turėtų būti nuotrauka, iš kurios į mus žvelgtų kūrybinės brandos sulaukęs Vincas Kudirka...“ Lyg norėdamas giliau suvokti žmogaus likimą, jo trapią prigimtį, 1998 m. Z. Šileris išleido atsiminimų apie V. Kudirką knygą *Mūsų Kudirka*, kuri buvo skirta jo 140-osioms gimimo ir 100-osioms mirties metinėms, *Tautiškos giesmės* (Lietuvos himno) sukūrimo šimtmečiui.

Z. Šileris gimė Marijampolėje 1950 m. sausio 29 dieną. Šiame mieste baigė 2-ąją vidurinę mokyklą. Aukštuosius pedagoginius mokslus studijavo Vilniuje. Sugrįžęs į Marijampolę mokytojavo 2-ojoje vidurinėje mokykloje, dirbo miesto profesinėse mokyklose. Aktyviai dalyvavo P. Vaičiaitis draugijos, XVII Knygų mėgėjų draugijos bei Sūduvos etninės kultūros tarybos veikloje. Kai 1997 m. su broliu Valdu Marijampolėje įkūrė leidyklą *Ramona*, o kartu ir žurnalą *Suvalkija*, Z. Šileris redagavo ne tik šį kultūros leidinį, bet ir leidykloje leidžiamas knygas: Gintauto Česnio *Didžiojuosio savo tėvu*, Algimanto Miškinio *Šakiai 1599–1999*, Bernardo ir Vincento Aleknavičių *Novužės krašto vaikai* (3 dalys), Jono Jurevičiaus *Žymesnieji Šakių krašto žmonės*, Juliaus Jasaičio sudarytą *Nupinsiu Lietuvai vainiką* ir kt. Dauguma jo redaguojamų leidinių buvo skirti gimtajai Sūduvai. Apie darbą spaudoje ir leidyboje Z. Šileris rašė: „Tai gilesnė pažintis su šio krašto istorija ir kultūra. Jūsų namus aplankiusi Sūduva lai pasakoja, jog dar šiltas gimtasis lizdas ir dar ženklūs kažkada pašešupiuose įmintos Jūsų pėdos...“

Antanas Andrijonas

Apitariami Europos Sąjungos struktūrinių fondų įsisavinimo klausimai

BRITISH COUNCIL
Lithuania

BRITŲ TARYBA KVICIA

Lietuvos mokslininkus teikti paraišką dalyvauti programoje *Tarp-tautinis jaunųjų mokslininkų bendradarbiavimas* (International Network for Young Scientists).

Programos tikslas – padėti Lietuvos ir Jungtinės Karalystės mokslininkams pasikeisti mokslinėmis idėjomis ir užmegzti ilgalaikius ryšius, surengti trumpą seminarą-konferenciją.

Paraišką gali teikti Lietuvos mokslo įstaigos ir aukštosios mokyklos, atliekančios mokslinius tyrimus šiose srityse:

- klimato kaita;
- mityba, maisto technologija, sveikatos apsauga;
- sportas;
- evoliucinė biologija;
- biomedicinos duomenų vizualizavimas;

Pirmenybė bus teikiama organizacijoms, užmezgusioms partnerystės ryšius su Jungtine Karalyste.

Programa skirta jauniems mokslininkams, jau baigusiems doktorantūros studijas ir užsiimantiems mokslo tiriamąja veikla, bei doktorantūros studentams. Paraišką teikia jaunųjų mokslininkų komandos mokslinis vadovas.

Daugiau informacijos apie programą ir paraiškos formos ieškokite Britų tarybos interneto svetainėje <http://www.britishcouncil.org/lithuania>.

Paraišką prašome siųsti el. paštu Egle.Staskunaite@britishcouncil.lt iki 2007 m. kovo 15 d.

Pabaiga. Pradžia Nr. 3

Vasario 1-ąją Vilniaus universiteto Filologijos fakultete užbaigtas pirmasis reformos etapas, nelaukta net rugsėjo 1-osios, t. y. datos, kai turėtų būti pradėta šalies aukštojo mokslo reforma. Kalbindami Filologijos fakulteto paskirtąjį dekaną doc. dr. Antaną Smetoną, tikimės skaitytojus iš pirmų lūpų supažindinti su darbais, kurie artimiausiu metu numatyti fakultete.

Kovo 2 d. VU Filologijos fakultete vyks dekanų rinkimai. Iki šiol A. Smetona – vienintelis kandidatas į šias pareigas.

dovais kalbėta, kad kai kurių specialybių rengimas pernelyg brangus, tiesiog ne pagal kišenę fakultetui. Mintyje turėta retos kalbos, kur studentų ne daug, o dėstytojai su jais vis viena turi dirbti.

Visiškai teisingai, ta mūsų studijų programų neaprepiama įvairovė prie to ir veda. Antai studijų reikalų prodekanė pateikė galutinį programų ir jų variantų skaičių – 72. Manau, kad tokios įvairovės nepakeltų ne tik filologų, bet ir nemenko banko biudžetas. Kiek reikia kas metai paruošti baltistų? Čia kalbu ne apie humanitarinį išsilavinimą, o apie mokslinį darbą: kiek reikia naujų mokslininkų? Lietuvių kalbos institutas kasmet priims po vieną, gal du (ir dar klausimas, ar kasmet). Šalies leidyklos dar vieną ar du priimtų. Ir

privalome išlaikyti, kad ir kokia būtų valstybės politika (pavyzdžiui, lietuvių, baltų filologijas).

Kokią išeitį siūlote?

Išeičių reikia ieškoti. Deja, dažnai susiduriame su paprasčiausia inercija: kaip dešimtis metų ligi šiol buvo, taip ir toliau tebūnie. Iš dalies sutinku, kad taip mąstyti kai kada gal ir reikėtų, nes, pavyzdžiui, klasikinei filologijai jau du tūkstančiai metų ir vargu ar čia ką labai pakeisi. Tačiau kai ką keisti savo fakultete vis dėlto privalome.

Štai imkime kad ir tą pačią magistrantūrą, kurioje mūsų fakultete kartais studijuoja 2 studentai kurse. Kaip pasiekti, kad grupėje būtų 12–15 studentų – tik tada nebus nuostolinga juos ruošti, pateisinsime dėstytojų etatus. Paprastai magistrantūro-

davomės bendrų paskaitų, pavyzdžiui, lituanistai su anglistais – dabar, deja, tai labai sumažėjo, ypač magistrantūroje. Tačiau kai pradėdu šnekėti su konkrečių programų vykdytojais, man sakoma: ne, mums to ar ano nereikia, bet reikia ko kito. Mums labai svarbūs ir nepakeičiami specialieji dalykai, todėl bendrųjų nėra kur sukisti, ir apskritai, ar jų reikia. Kam anglistui lietuvių literatūra, o lituanistui lotynų kalba – gal aš nepakankamai išmanau ne savo programos specifika. Gal ir neišmanau, bet tada apninka abejonės, kuo mes užsiimame: mokslu ar tikėjimu?

Apskritai, į beribes ir besaikes naujoves žiūriu gana skeptiškai. Manau, neturime specialiai kurti naujovių, nėra reikalo išradinėti dviračių. Reikia dairytis aplinkui at-

pamiršti, iš kokio sovietmečio etapo atėję dabartiniai pusamžiai (esantys profesinės brandos zenite) filologai. Jie juk neprisimena per prievartą pirštų pseudomokslinių Maro teorijų, literatūros profesorių išvijimo, plenumų nutarimų ir pan. Pagrindinės filologų pajėgos šiandien yra iš besibaigiančios Brežnevo epochos, gorbačiovinės perestroikos – puikiai prisimename, kas tai buvo. Truputis dvasinės opozicijos, konformizmo, norintiems prieinami Vakarų autoriai, visai neblogas materialus būvis. Intelligentas – visada opozicijoje valdžiai. Gera buvo opozicijoje prie Brežnevo, o dabar staiga paaikškėjo, kad reikia būti opozicijoje savai valdžiai. Ideologiniai pančiai buvo, bet kaip į juos pažiūrėsi. Kalbotyroje – grynas formalizmas: vieną kitą įžangoje reikalingą citatą įkišai ir ramu – toliau rašai kaip tau atrodo. Literatūroje gal ir baisni buvo, bet kiek jie savi nusistatę, o kiek iš viršaus primesti – didelis klausimas (kur to meto „literatūra iš stalčių“?). Manote, kad šiandien ideologinių pančių nėra? Pamėginkite kokia jautria tema (gėjų, nacių ar teroristų) turėti savo nuomonę, besiskiriančią nuo oficialiosios linijos! Pats save pagaunu svarstantį, ar tarp jautrių temų paminėti žydus ar ne. Ar tai ne pančiai? Žodžiu, visiškai be pagrindo filologo būsenos kaitos schema: tada – blogai, vėliau – gerai, dabar – vėl blogai. Pasaulis įvairus, spalvotas, ir visada gali būti visaip ir dėl įvairių priežasčių.

Grįžkime prie Filologijos fakulteto. Man atrodo, kad universitete apskritai susikūrė tokia ramybės oazė kunkuliuojančios rinkos vandenynė. Statutas lyg ir kitokį būvį įtvirtina – kiekvienas turėtų kovoti dėl konkursinės vietos, laimėti arba pralaimėti (jei atsisiras geresnis pretendentas), nebijoti atsidurti už universiteto ribų, pasitempti, pasisemti patirties ir vėl

sugrįžti, konkuruoti su kolegomis iš kitų universitetų ir institutų. Deja, taip nėra – beveik visi konkursai vienas į vieną vietą (tai fikcija), užtikrinta (nors ir nepelninga) darbo vieta iki pensijos, ramus klimas karjeros laipteliais nuo asistento iki profesoriaus, darbo kontrolė minimali. Visa tai šiandien griūva, todėl priblėso žvilgsniai, atsirado diskomforto būsena. Manau, praeis, konkurencinė būsena yra natūrali. Antai, viena nelaimėjusi konkurso ir atleista dėstytoja metė man kaltinimą – sunaikinau prierašumą prie universiteto. Svarstau, o gal tai pagyrimas? Ar neprisimename dar nesenu laikų pagyrų: „išdirbo vienoje darbo vietoje 40 metų!“ Tai kaip suprasti darbuotojų mobilumo skatinimą? Arba kita dėstytoja, irgi atleista: tikrai žinau, kad pažįstami pasiūlė kitą dėstytojo darbo vietą, bet ji atsakė. Jei ne fakultete, tai niekur! – taip reikia suprasti. Man atrodo, kad tai nenormala. Gal tas užsisėdėjimas ir prisirišimas prie darbo vietos kaip tik ir yra sovietmečio dvasinis reliktas. Kita medalio pusė – sugrįžta mokslo daktarai iš užsienių. Kaip puiku, priimkime, kurkime jiems darbo vietas! Tai irgi perdėta – yra konkursai, tegu lygiomis teisiomis konkuruoja dėl esamų darbo

Permainų vėjuose (3)

Pralenkė Prezidentą

Pradėta reforma lenkiate Lietuvos Prezidentą Valdą Adamkų ir šalies politines partijas, kurie aukštojo mokslo reformą žada nuo rugsėjo 1 d.

Kai mokslo ir studijų reformos imasi politikai, man tai truputį panašu į priešrinkiminiuosius šurmulius. Ir štai kodėl. Norint reformuoti aukštąjį mokslą, būtina peržiūrėti studijų programas – tai universiteto gyvenimo pagrindas. Reformuodami programą, reformuosimės ir patys. Galime viską aplink pertvarkyti, bet jeigu programos išliks tos pačios, jokios reformos čia nebus. Štai kodėl man kelia šypseną politikų mėginimai reformuoti aukštąjį mokslą. Studijų programą reformuoti gali ne politikai, bet tik patys universiteto dėstytojai. Iš tiesų politikai gali pakeisti finansavimo tvarką (kuri šiandien siaubinga), reguliuoti priėmimą, bet ar tai aukštojo mokslo pertvarka? Skirkime vadybą, valstybės švietimo politiką nuo studijų reformos. Tai susiję, bet tai nėra tas pats. Akademinė bendruomenė apskritai į šį šurmulį neįtraukta.

Kai bandau dėlioti fakulteto ateities vizijas, labai dažnai pamąstau, ar kaip tik aukštesnės instancijos netrukdytų keisti studijų procesą, nes šiaip tokios reformos išeitį už dabar apibrėžtų ribų. Pavyzdžiui, Studijų kokybės vertinimo centras mėgina diktuoti studijų programų formą, visoms studijų kryptims parašyti reglamentai. Rimta reforma pažeistų tuos reglamentus – kiek mus toleruos, kol kas neaišku. Beje, įdomu tai, kad filologijai reglamento dar nėra. Tai reiškia, kad ši sritis nėra taip jau ligi galo aiškus dalykas. Iš Europos universitetų principus gal ir galime paimti, bet to maža. Svarbu atsižvelgti į rinkos dalykus (ką ruošiam ir kam) ir gal pamatyti visai kitaip tas programas.

Šešeriopa kaina

Praėjusiais metais spaudos konferencijoje su Vilniaus universiteto ir Filologijos fakulteto va-

savo fakultete vieną pasilikume. Viskas. O kad grupė normaliai funkcionuotų, pagal nustatytas finansavimo normas turi būti mažiausiai 12 studentų. 2006 m. mūsų baltistų magistrantūrą baigė 2 studentai! Vadinasi jų parengimas buvo šešiskart brangesnis nei leidžia normos. Beje, ne tik nustatytos normos čia kalčiausios. Kai ateina pirmakursis, aš juk negaliu nuspręsti – tas bus mokslininkas ir su juo dirbsiu, o šitų man nereikia, tegu eina vadybos studijuoti. Specialistui, mokslininkui parengti reikalinga tam tikra kritinė masė, iš kurios išauga vienetai. O kiti gavę išsilavinimą turi neprapluti rinkoje. Arba serbų filologijos programa – šeši studentai. Pagal normas priklausytų 0,8 dėstytojo, turime vieną, o reikėtų bent trijų. Ką tai reiškia? Pirmia, iššos švaistomos kitų programų sąskaita. Antra, kelia rimtų abejonių rengiamų specialistų kokybė. Žodžiu, fakultetas nuėjo platyn, o ne gilyn. Nesakau, kad negalėtume sudaryti stiprių retų filologijų dėstytojų komandų. Galėtume, bet tam neturime pinigų. Tad ir nėra ko šokti aukščiau bambos. Retoms filologijoms, negausioms studijų programoms reikalingas tikslinis valstybės užsakymas. Nėra – ir neturime to daryti, nes kitaip žlugdome pagrindines filologijas, iš kurių gyvename, kurias

je studijuojama viena iš dviejų filologijos krypčių – kalbotyra arba literatūrologija. Jeigu kalbotyra yra mokslas, tai šio mokslo bendrieji metodologiniai principai visur turėtų būti tie patys – Prancūzijoje, Anglijoje ar Vokietijoje. Jei pamėginsime formuluoti kokius nors „tautinius“ metodologinius principus, man atrodo, sėkmingai pasuksime nuo mokslo tikėjimo link. Jeigu taip, tai kas mums trukdo sujungti visus magistro kalbotyros specialybės studentus į vieną grupę? Anglų kalbotyra, baltų kalbotyra, lietuvių kalbotyra, prancūzų kalbotyra (į pastarąją stoja irgi po 1–2 studentus, todėl jų apskritai priimti negalėtume), rusų kalbotyra – visus šiu specialybių magistrantus surenkame į vieną kursą ir suformuojame normalaus dydžio grupes. Padarę bent pusę bendrųjų kursų, privalomų visiems kalbotyros specialybės studentams, toliau galėtume mažyčiais pogrupiais imtis specialiojo rengimo pagal skirtingas filologijas.

Neįžvelgiu čia ypatingos naujovės: fizikai, matematikai taip dirbo jau prieš daugelį metų, kai kuriuos bendruosius kursus klausydavo drauge didžiosiose auditorijose. Man regis, taip panaudojama ir Medicinos fakulteto didžioji auditorija.

Aišku, kad čia nieko naujo. Bet kai studijavau, daug daugiau klausy-

merktomis akimis ir atvira širdimi, stebėti kas vyksta kituose universitetuose ir pasinaudoti jų gerąja patirtimi, aišku, prieš tai įvertinę, kaip ji gali prigyti arba mutuoti vietos sąlygomis. Beje, tai tinka ir viso mokslo reformai: jei išradinėtume dviračius arba aklaui perimsime mūsų sąlygomis visiškai netinkamą patirtį – bus šnipštas.

Kartais ir mados veikia

Nepriklausomybės pradžioje filologai išgyveno gal net ypatingos euforijos metą: nukrito ideologiniai pančiai, atsivėrė vartai į Vakarų universitetus, o universitetas pradėjo bendradarbiauti su užsienio ambasadomis, kurios ne vieną fakultetą parėmė vertingomis knygomis, leidiniais, taip pat ir aparatūrinėmis mokslinio tyrimo priemonėmis. Dabar to pakilimo, sveiko blizgesio filologų akyse nematau... Žmonės tarsi prislopinti, prislėgti. Nesidžiaujama naujomis specialybėmis, glaudinamos senos. Gal paviršutiniškas įspūdis?

Žinote, kažin, ar tai pagrindinė euforijos priežastis. Euforija nuo stebuklo – nepriklausomybės atgavimo. O visokie ideologiniai pančiai, Vakarų universitetai, ambasados ar gali kelti kokias euforijas. Nereikia

Su žiemos šalčiais Vilniaus universiteto Filologijos fakultete papūtė pertvarkos vėjai

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Daug pastangų išėkvota ieškant svarbiausio moderniosios Lietuvos valstybės dokumento – Nepriklausomybės Akto (1918 m. vasario 16 d.) originalo, patirta nesėkmių ir didelių nusivylimų. Ligi šiol spaudoje publikuotos skirtingos šio Akto faksimilės, nėra net Akto originalą patvirtinančios kopijos. Suprantama, kad tokiomis aplinkybėmis kiekvienas smalsnis tyrinėtojas ar kultūrininkas griebsis net menkiausio šiaudo, jeigu tik jis gali padėti. Ta prasme nereikėtų pro ausis praleisti ir to, ką teigia ponja Alma Gudonytė, Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejaus direktorė.

Alma Gudonytė yra Šlapelių gimnaitė, o jei laikytumės seno papročio, tai pripažintume Marijos ir Jurgio Šlapelių giminytę su pačiu daktaru Jonu Basanavičiumi. Mat J. Basanavičius buvo Gražutės Šlapelytės-Sirutienės krikštatėvis. Jai sukako 97-eri metai. G. Šlapelytė-Sirutienė yra Marijos Šlapelienės turto paveldėtoja, o Alma Gudonytė – Marijos Šlapelienės testamento vykdytoja. Dėl to, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, A. Gudonytė siekė, kad Marijos ir Jurgio Šlapelių namai (Pilies g. 40) būtų namas-muziejus. Jos iniciatyva 1991 m. rugsėjo 25 d. buvo priimtas Vilniaus miesto Tarybos sprendimas *Dėl Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus įsteigimo*. Kultūros skyriaus įsakymu (1991 m. spalio 14 d.) Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus direktore paskirta Alma Gudonytė. Gražutė Šlapelytė-Sirutienė 1996 m. susigrąžino teisėtai jai priklausantį tėvų namą ir jį įrengtą padovanojo Vilniaus miestui. Ligi šiol muziejus jaučia svarią G. Šlapelytės-Sirutienės finansinę ir kitokią paramą, ji padovanojo visas M. Šlapelienės bute esančias muziejines vertybes, daug šeimos dokumentų, daiktų ir knygų.

Vadinasi, iš A. Gudonytės lūpų galime patirti tai, ką daug dešimtmečių išsaugojo G. Šlapelytės-Sirutienė, taip pat jos mamos Marijos Šlapelienės atmintis. Tokią laimingą progą turėjome vasario 15-ąją, kai Signatarų namuose Vasario 16-osios klubas minėjo Lietuvos valstybės atkūrimo dieną ir daktaro Jono Basanavičiaus 80-ąsias mirties metines. Manome esant reikalinga A. Gudonytės mintis pagarsinti plačiau.

Kadangi buvo minimos Tautos patriarcho mirties 80-osios metinės, A. Gudonytė paskelbė, ką tikriausiai toli gražu ne visi žino. Pasirodo, daktaro Jono Basanavičiaus kapo vietą Vilniaus Rasų kapinėse parinko Emilija Vileišienė (1861–1935) ir Marija Piaseckaitė-Šlapelienė (1880–1977). Vieta išties labai vykusiai. Kapą Tautos patriarcho Vilniaus lietuviai supylė ne kastuvais, bet rankomis. Jauniausia tai buvo Vilniaus lietuvių jaunimo ir skautų rankomis atliktas darbas.

A. Gudonytė tai žino iš pačios Marijos Šlapelienės, su kuria po vienu stogu kartu gyveno 27 metus. Jos bute apsigyveno 1950 m., kai atvažiavo studijuoti į Vilnių lituanistikos. Galima tik džiaugtis Almos smalsumu ir noru sužinoti kuo daugiau iš daugelio svarbių kultūrinių įvykių dalyvės Marijos Šlapelienės. Vilniečiai ją pažinojo kaip didelę visuomenininkę, garsaus pirmojo lietuviško knygyno kartu su vyru Jurgiu Šlapeliu (1876–1941) steigėją 1906 metais. Prisimindavo ir kaip labai gražią jaunystėje merginą. Juk ji neatsitiktinai buvo pakviesta tapti Birutės vaidmens atlikėja to paties pavadinimo Miko Petrausko ir Gabrieliaus

Kodėl nerastas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas

Vasario 16-osios ir dr. Jono Basanavičiaus 80-ųjų mirties metinių minėjimo proga Signatarų namuose dainavo Vilniaus J. Basanavičiaus vidurinės mokyklos etnografinis ansamblis „Rugelis“

Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejaus direktorė Alma Gudonytė Signatarų namuose pasakoja, kodėl nerastas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Landsbergio-Žemkalnio operoje, kuri pirmą kartą buvo pastatyta 1906 m. lapkričio 6 dieną. Šlapelių knygynė, kuris veikė 40 metų, ir jo savininkų namuose daug dešimtmečių telkėsi Vilniaus lietuvių gyvenimas.

Smalsioji Alma Gudonytė domėjosi ir tuo, kaip Lietuvoje 1918 m. buvo paskelbta Nepriklausomybė, kaip vilniečiai gyveno Pirmojo pasaulinio karo metais, kai Vilnių buvo užėmusi kaizerinės Vokietijos kariuomenė.

Pirmojo pasaulinio karo metais Jurgis Šlapelis tarnavo carinėje kariuomenėje kaip karo gydytojas. Studijuodamas mediciną Maskvoje ir būdamas kariniu gydytoju jau karo metais J. Šlapelis žmonai rašomuose laiškuose patarinėjo, kaip tvarkyti knygyno reikalus. J. Šlapelis knygyną tvarkė labai profesionaliai: analizavo fondus, pardavimo ir įsigijimo eigą, buhalterinius reikalus. Todėl knygynas ir išliko, nors vilniečiams buvo labai sunkus metas. M. Šlapelienė ir jos vaikai tada labai artimai bendravo su J. Basanavičiumi, mat, pagal seną paprotį, mirus vienam iš tėvų, vaikų auklėjimo rūpestį perimdavo krikšto tėvai, jie ir buvo laikomi tėvais. Štai todėl Šlapelių giminaičių ir laikomas dr. Jonas Basanavičius.

A. Gudonytei įstrigo M. Šlapelienės prisiminimai apie Vilniuje siautusį didelį badą Pirmojo pasaulinio karo metais. Kone kas valandą Vilniaus gatvėse mirdavo žmogus, todėl per miestą važiuodavo arkliu kinkytas važis ar vežėčios, mirusieji būdavo surenkami ir laidojami.

1917–1918 m. žiema buvo labai atšiauri, trūko malkų, žmonės šalo. Lietuvos Tarybos nariai buvo pasirengę skelbti Lietuvos nepriklausomybę, tačiau bijojo, kad okupacinė vokiečių valdžia gali sutrukdyti. Todėl Tarybos nariams teko mėtyti pėdas. Vienoje vietoje buvo paskelbiamas susirinkimas, paskui susitikimo vieta staiga pakeičiama. Pagaliau buvo sutarta susitikti Petro Klimo namuose Pilies gatvėje, kur tuo metu buvo įsikūręs Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti Centrinio komiteto darbo biuras. Nors ši draugija buvo tik šelpimo organizacija, bet karo metais virto ir politinio gyvenimo centru, vėliau jos gaunamomis lėšomis finansuota ir Lietuvos Tarybos veikla.

P. Klimas sugebėjo parūpinti malkų, pakūrė krosnį, tad kambaryje, kuriam buvo lemta įeiti į Lietuvos istoriją, 1918 m. vasario 16-ąją buvo šilta. Tačiau Petro Klimo parūpinta ši-

luma pasitiko slapta į šį butą besirenkantčius Lietuvos Tarybos narius. Dabar tai Pilies g. 26 – Signatarų namai, vieta, kur 1918 m. vasario 16-ąją buvo paskelbta Lietuvos Nepriklausomybė. Tai gerai žinoma ir plačiai aprašyta istorija, todėl ties ją ilgiau neapsistosime. Pasakysime tik tiek, kad išvakarėse suderintą Lietuvos Tarybos nutarimą perskaitė dr. Jonas Basanavičius kaip amžiumi vyriausias Tarybos narys. Už Nutarimą balsavo visi 20 Tarybos narių ir abėcėlės tvarka pasirašė. Mums šiuo atveju svarbu, ką iš įvairių asmenų apie tuos tautai reikšmingus įvykius žino Alma Gudonytė, ir tai, kas kartais įvairiai traktuojama.

Kai nesėkmingos Lietuvos Nepriklausomybės Akto originalo paieškos kelia tyrinėtojų aistras ir baigia įvairiai tautai kone kompleksą, kad nepasiseka rasti svarbiausio Nepriklausomybės atkūrimo dokumento, A. Gudonytė remiasi Marijos Šlapelienės jai papasakotais prisiminimais.

Kaip jau sakėme, Pirmojo pasaulinio karo metais M. Šlapelienė kone kasdien susitikdavo su J. Basanavičiumi, kuris jai tuos įvykius nušvietė štai kaip.

Viskas buvo daroma greitosiomis, bijant, kad vokiečiai nesutrukdytų. Svarbiausia buvo parašyti Lietuvos Tarybos Pareiškimo tekstą, kurį sukūrė Jonas Vileišis kaip tarptautinės teisės žinovas.

Šiuo Pareiškimu Lietuvos Taryba kreipėsi į Vokietijos, Rusijos ir kitų valstybių vyriausybes, pranešdama apie Lietuvos valstybės atkūrimą. A. Gudonytė apgailestauja, kad neišklaušino M. Šlapelienės, kas sėdėjo prie spausdinimo mašinėlės rašant ir taisant tekstą. M. Šlapelienė daug tyrinėtojams reikšmingų smulkmenų ir svarbių dalykų savo pačios ausimis girdėjo iš paties J. Basanavičiaus lūpų. Prisimena jį sakant, kad pirmiausia tekstas buvo rašomas lietuviškai ir taisomas, tuojau pat buvo verčiamas į vokiečių ir rusų kalbas. Lietuvos Tarybos nariai pasirašinėjo tuos trimis kalbomis parašytus tekstus. Pirmasis pasirašė dr. Jonas Basanavičius.

Kai visi Lietuvos Tarybos nariai tekstą pasirašė, jis buvo perduotas Martynui Kuktai, lietuviškos spaustuovės savininkui, *Vilniaus žinių* dienraščio spaudėjui. Buvo skubama kuo greičiau išspausdinti. Skubotumas buvo visai pamatuotas, o M. Kukta žinojo, su kuo turi reikalą. Mat Lietuvoje veikusi vokiečių karo cenzūra neleido viešai skelbti Lietuvos Tarybos priimto Nepriklausomybės Akto. *Lietuvos aidas* 22-asis numeris su Nepriklausomybės Akto tekstu buvo surinktas M. Kuktos spaustuovėje ir turėjo pasirodyti vasario 19 d., antradienio naktį. 300 laikraščio egzempliorių M. Kukta slapta spėjo išnešti. Po poros valandų spaustuovėje vokiečiai padarė kratą, visą laikraščio tiražą, kuris buvo datuotas 1918 m. vasario 19 d., konfiskavo, išbarstė surinktą laikraščio šriftą, spaustuovę uždarė ir užantspaudavo. Lietuvoje buvo platinami M. Kuktos išnešti *Lietuvos aidas* egzemplioriai arba laikraščio iškarpas.

Tame pačiame Lietuvos Tarybos posėdyje, kur buvo priimtas ir pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas, buvo išrinkta delegacija ir Antanui Smetonai įteiktas vokiečių kalba parašytas Nepriklausomybės Aktas su Lietuvos Tarybos narių parašais. A. Smetonos vadovaujama delegacija turėjo tą pačią dieną išvykti į Vokietiją ir įteikti valdžiai dokumentą.

Į Rusiją Lietuvos Nepriklausomybės Aktas nebuvo siunčiamas, nes buvo baimintis pasekmių.

Lietuvos Tarybai ir jos nariams svarbiausia buvo kuo greičiau paskelbti Lietuvos Nepriklausomybės Aktą su Tarybos narių parašais – kad žinotų visa Lietuva ir pasaulis.

Štai tokius dalykus papasakojo Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejaus direktorė Alma Gudonytė minint daktaro Jono Basanavičiaus mirties 80-ąsias metines Signatarų namuose Vasario 16-osios išvakarėse.

Gediminas Zemlickas

Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų vedėjos Meilės Peikštenienės teigimu, 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos nariai pasirašė du priimto nutarimo egzempliorius: originalą, skirtą šiam įvykiui reprezentuoti, ir dublikatą, darbinį dokumentą, atsidūrusį Lietuvos Tarybos kanceliarijos bylose. Originalas buvo atiduotas saugoti Jonui Basanavičiui. Tai daugiau niekas jo ir nematė. Dublikatas iki Lietuvos okupacijos 1940 m. buvo saugomas Lietuvos Respublikos prezidento kanceliarijos archyve Kaune. Paskui dingo ir jo pėdsakai.

Atkelta iš 1 p.

Susipažinusi su tarpukario spauda S. Vėlavičienė teigia, kad Lietuva labai atsakingai rengėsi 1939 m. Pasaulinei parodai Niujorke. Būta specialaus valstybinio užsakymo, konsultuojantis su istorikais, sukurtos septynios monumentalios istorinės tematikos drobės. Apie tai nemažai rašyta to meto Lietuvos kultūrinėje (*Naujojoje Romuvoje*) ir visuomeninėje spaudoje, net buvo sukurtas filmas, skirtas pasirengimui Pasaulinei parodai. Dailininkams sumokėti honorarai. Spaudos susidomėjimas pasirengimui parodai rodo didžiulį valstybės dėmesį.

Septyni sukurti istorinės tematikos paveikslai buvo nugabenti į Užatlantę ir eksponuoti pastatyto naujo Lietuvos paviljono Garbės salėje. Tai *Mindaugo karūnavimas 1253 m.* (dail. Petras Kalpokas), *Lietuvos Didysis Kunigaikštis Algirdas prie Maskvos vartų* (Stasio Ušinsko drobė), *Lietuvos Didysis Kunigaikštis Vytautas Žalgirio mūšyje* (dail. Adomas Galdikas), *Vytautas Didysis Lucko pilyje 1429 m.* (dail. Stasys Ušinskas), *Vilniaus akademijos įsteigimas, 1579 m.* (dail. Adomas Smetona), *Napoleonas Vilniuje, 1812 m.* ir *Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas 1918 metais* (abu Petro Kalpoko). Parodoje šie monumentaliosios tapybos darbai buvo eksponuojami su žemėlapiais. Jie turėjo parodyti, kokios buvo senosios lietuvių gyventos žemės.

Modernumo ir tradiciškumo jungtis

Nuotraukose matyti išties įspūdingos modernios architektūros Lietuvos paviljonas (architektas Algirdas Šalkauskis). Fasado plokštumą pajvairino Vytis, o prie įėjimo stovėjo Juozo Mikėno skulptūra *Lietuva*. Mūsų kraštą simbolizavo moters figūra, vienoje rankoje laikanti plasnojančią balandį, o kitoje – javų pėdą. Siekta sukurti žemės ūkio krašto įvaizdį. Modernios formos vyravo tik racionalistinės stiliškos pastato išorėje. Viduje Garbės salėje lankytojus pasitiko didinga Vytauto Didžiojo skulptūra (skulptorius Vytautas Kašuba), o sienas puošė monumentalūs istorinius įvykius vaizduojančios drobės. Be septynių istorinės tematikos paveikslų ten buvo ir didžiulis Stasio Ušinsko pano, kuriame vaizduojama Lietuvos švietimo istorija.

Taigi Lietuva prisistatė kaip sena, gal šiek tiek istorijos išvarginta ir gerokai konservatyvi Europos valstybė. Pasirinkti Lietuvos istorijos svarbiausi momentai lankytojams tikriausiai turėjo teikti įspūdį (bent jau sprendžiant iš to meto lietuviškos spaudos ir lankytojų prisiiminimų), kad tai iš pasakų, padavimų ir sapnų išplaukęs kraštas. Daugeliui lankytojų buvo nelengva suvokti, kaip tokia didelė ir praeityje galinga valstybė galėjo išvis išnykti iš Europos žemėlapių, o atsikūrė maža respublika, siekianti ryžtingai judėti modernėjimo link. Istoriniais momentais ir norėta pateikti Lietuvos didingą praeitį, o kiti eksponatai turėjo liudyti šalies dabartį ir modernumo siekį.

Tiesa, JAV lietuvių ano meto spaudoje pasitaikė ir kritinių straipsnių: esą, lietuviai parodos lankytojų Niujorke dėmesį nukreipė į per senus laikus. Gal, girdi, vertėjo pasinaudoti dalyvavimo Pa-

„Signatarai“ sugrižo

Dailininko Petro Kalpoko vaikaitė Silvija Vėlavičienė rodo nuotrauką su Lietuvos dailininkų paveikslais, eksponuotais 1939 m. Pasaulinėje parodoje Niujorke; už jos – Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriaus vedėja Margarita Matulytė ir muziejaus direktorė Birutė Kulnytė

saulinės parodos Paryžiuje 1937 m. patyrimu ir vežti į Niujorką ne istorines drobes, bet konkrečių menininkų darbus. Žodžiu, vertintojai tarsi pasidalijo į dvi stovyklas – tradiciško, konservatyvesnio mąstymo ir moderniškiesnio požiūrio atstovus.

Kita vertus, lietuvius galima suprasti, nes ne ką gudriau prisistatė ir lenkai. Jie demonstravo Šv. Luko

Lietuvos nebuvo. Svarbiausias vaidmuo teko JAV lietuviams: Lietuvos ambasados ir konsulatų JAV oficialiems asmenims, Juozo Žilevičiaus chorui, lietuvių surengtai dainų ir šokių šventei, kurioje dalyvavo Stilonaitės vadovaujama tautinių šokių grupė. Amerikos lietuviams Lietuvos dalyvavimas Pasaulinėje parodoje Niujorke buvo nepaprastos reikšmės įvykis. Išeivijos spaudoje visa tai buvo plačiai aprašoma, komentuojama, vertinama, o Lietuvos to meto spaudoje jau vyravo visai kitos temos ir nuotaikos. Lenkijoje jau 10 dienų vyko karo veiksmai su Vokietija, dar po savaitės į Lenkiją išiveržė Raudonoji armija.

Lietuva atsidūrė lemtinų įvykių išvakarėse, faktiškai Niujorko pasaulinė paroda buvo paskutinis Lietuvos kaip savarankiškos valstybės prisistatymas pasauliui. Jau 1940-aisiais Lietuvos valstybei Europos politiniame žemėlapyje buvo lemta išnykti – pusei šimto metų.

Paveikslai tremtiniai

Niujorke eksponuotoms Lietuvos dailininkų drobėms nebuvo lemta grįžti į Lietuvą. 1940 m. Lietuva buvo aneksuota Sovietų Sąjungos, o JAV tos aneksijos nepripažino. Antrasis pasaulinis karas ir Lietuvos okupacija sutrukdė eksponatus iš Niujorko pasaulinės parodos grąžinti į Lietuvą. Tie darbai po parodos gulėjo kažkokioje daržinėje, kol dailininko Kazio Varnelio ir kitų išeivijos lietuvių rūpesčių buvo sutvarkyti ir perkelti į Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) muziejų Putname. Tai A. Smetonos paveikslas *Vilniaus akademijos įsteigimas*, P. Kalpoko drobė *Napoleonas Vilniuje, 1812 m.* ir A. Galdiko *Lietuvos Didysis Kunigaikštis Vytautas Žalgirio mūšyje*. Muziejuje taip pat saugomi skulptoriaus Vytauto Kašubos Niujorko parodoje eksponuoti autoriniai darbai – Lietuvos karaliaus Mindaugo ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vy-

tauto skulptūros ir J. Mikėno skulptūra *Lietuva*. Nemažai kitų lietuviškų Pasaulinės parodos eksponatų pateko į Šv. Kazimiero seserų vienuolyno tautodailės muziejų.

S. Vėlavičienei teko tuos tris didelius (2,5x3,5 m) istorinės tematikos paveikslus pamatyti 1997 m., kai minint Martyno Mažvydo *Katekizmo* 450-ąsias metines su pirmajai lietuviškai knygai skirtą parodą lankėsi JAV. Aišku, buvo labai sujaudinta, galėjusi pamatyti ir savo senelio nutapytą istorinę drobę *Napoleonas Vilniuje 1812 m.* Tačiau paveikslų eksponavimo sąlygos nenužlugino. Muziejaus patalpos yra tarsi pusrūsyje, tad gal ir būtų teisinga tuos paveikslus grąžinti į Lietuvą ir eksponuoti kuriame nors muziejuje.

Paveikslas bylojo Lietuvos valstybę

Po karo P. Kalpoko paveikslas *Signatarai* buvo perkeltas į Lietuvos

1939 m. Pasaulinėje parodoje Niujorke lankytojus prie Lietuvos paviljono pasitiko Juozo Mikėno skulptūra „Lietuva“.

ambasadą Vašingtone ir visiems lankytojams akivaizdžiai bylojo apie Lietuvos valstybę ir jos pažeistą valstybingumą. Dabar jis grįžo į Tėvynę.

S. Vėlavičienė neteigia, kad *Signatarai* yra P. Kalpoko kūrybos viršūnė. P. Kalpokas buvo peizažo ir portreto meistras ir vargu ar daugiafigūrė 20 asmenų kompozicija – Lietuvos Tarybos narių, 1918 m. vasario 16-ąją pasirašiusių Lietuvos Nepriklausomybės Aktą – dailininkui paliko bent kiek daugiau erdvės laisvesnei kūrybinei interpretacijai. Figūros gana statiškos, kompozicijos išmonės taip pat gal nėra per daug, nors dėl istorinių asmenų panašumo dailininkui didesnių priekaištų, regis, nebuvo išsakyta. Tai šios istorinės drobės privilumas, žinant, kad tuo metu, kai buvo tapoma, daugelio Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų jau nebebuvo tarp gyvųjų.

P. Kalpokas yra nutapęs Antano Smetonos portretą. Kaip spėja S. Vėlavičienė, jos senelis tapydamas Lietuvos prezidentą veikiausiai naudojo eskizus. Bent jau tapydamas kai kurių asmenų portretus, tikrai naudojo, tad visai galimas dalykas, kad galėjo piešti eskizus tapydamas ir signatarų figūras – Vlodo Mirono, Jono Vailokaičio ir kai kurių kitų. Tuo labiau, kad istorinės drobės kūrimo metu tie ir kai kurie kiti signatarai Kaune buvo nesunkiai pasiekiami.

S. Vėlavičienė suabejojo kai kuriais spaudoje pasitaikančiais netikslumais ir visuomenę klaidinančiais teiginiais. Ji teigė, kad dailininkas Rimtas Kalpokas, Petro Kalpoko sūnus, talkino savo tėvui tapant Niujorko parodai skirtas istorines drobes. Taip pat nereikėtų painioti Petro Kalpoko monumentaliosios tapybos darbu *Mindaugo karūnavimas* su Adomo Varno nedidelio formato darbu *Mindaugo vainikavimas*. Tai skirtingi paveikslai.

Lituanistinis paveldas užsienio šalių saugyklose

Vertinant iš istorinės perspektyvos 1939 m. Lietuvos antrasis prisistatymas pasauliui Niujorke (po 1937 m. Pasaulinės parodos Paryžiuje) buvo gana įspūdingas dvejų metų didelių visos valstybės pastangų rezultatas, natūraliai skatinantis lyginti su dabartinėmis gal ir ne visada panaudojamomis galimybėmis. Štai kodėl taip svarbu tyrinėti mūsų pačių ir kitų tautų kūrybinę patirtį.

Pasak Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorės Birutės Kulnytės, medžiaga apie Lietuvos dalyvavimą 1939 m. Pasaulinėje parodoje Niujorke išsklaidyta po spaudą, daugiausia išeivijos lietuvių, ir menkai dokumentuota. Nacionalinis muziejus kupinas ryžto išleisti atskirą gana gausiai iliustruotą 1939 m. Pasaulinei parodai skirtą leidinį, kuris turėtų pasirodyti 2008 m. pabaigoje. Ten išvysime ir septynių į Niujorką išvežtų Lietuvos dailininkų paveikslų reprodukcijas.

Lituanistinio paveldo platesnis prisistatymas visuomenei tampa vis aktualesnis rūpestis. Nors to paveldo muziejų saugyklose yra pakankamai daug, bet daug yra ir išblaškyta pasaulyje. Jis priklauso įvairiems savininkams, pagaliau tai ir dovanoti kūriniams. Juos svarbu fiksuoti, aprašyti, įtraukti į kultūros apyvartą. Lietuvos nacionalinis muziejus pradeda rengti naują lituanistinių leidinių seriją, šiemet pasirodys pirma šios serijos knyga *Lituanistinis paveldas užsienio šalių saugyklose*. Žinoma, esama ir tokio lituanistinio paveldo,

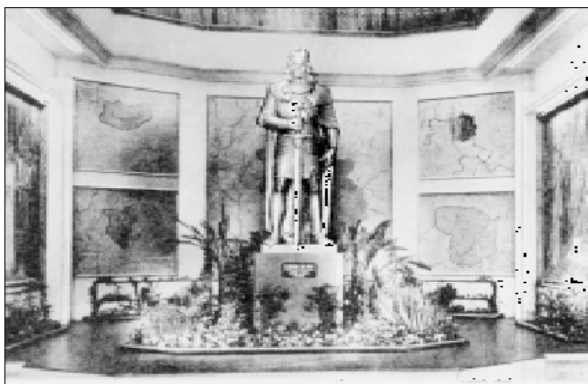

kurį būtina grąžinti į Lietuvą. Tai pirmiausia pasakytina apie paveldą, kuris iš Lietuvos buvo išvežtas per įvairius karus, 1940 m. ir pokariu. Kaip teigia B. Kulnytė, tą paveldą pirmiausia svarbu fiksuoti, aprašyti, tyrinėti, publikuoti ir taip padaryti jį mūsų kultūros savastimi. Tik tokiu būdu veikiant galima tikėtis, kad ilgai tas paveldas grįš, kur jam ir priklauso būti – į Lietuvą.

Šia prasme sveikintinas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos sprendimas Lietuvos nacionalinio muziejaus prašymu grąžinti į Lietuvą P. Kalpoko paveikslą *Signatarai*. Muziejaus restauravimo centre paveikslas buvo restauruotas, sutvarkytos drobės lenkimų vietos, drobė užtempta ant naujo porėmio, paveiks-

vertina kaip ypatingos svarbos įvykį, o geresnės ir garbingesnės vietos jį eksponuoti negali būti.

Kaip teigė Signatarų namų vedėja Meilutė Preikštenienė, greitai bus baigtas rengti informacinis standas apie visas P. Kalpoko paveikslas *Signatarai* vaizduojamas asmenybes. Tai ypač svarbu paveikslą ateisiantiems pasižiūrėti moksleiviams, studentams ir visiems, kurie neabejingi Lietuvos valstybingumą bylojantiems eksponatams.

Niujorko parodos Lietuvos paviljono „Garbės salės“ interjeras: Vytauto Kašubos skulptūra „Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas“ ir tapybos pano istorinėmis temomis

lidžiai buvo pristatyta Vilniaus rotušės patalpose (tada – Lietuvos dailės

muzejus), bet dabar Rotušė naudojama reprezentaciniams Vilniaus miesto reikiams.

1906 m. gruodžio 27 d. (pagal naują kalendorių – 1907 m. sausio 9 d.) Vilniuje visuomenės veikėjo, inžinieriaus, pirmo legalaus lietuviško dienraščio *Vilniaus žinios* leidėjo ir redaktoriaus Petro Vileišio namuose buvo atidaryta Pirmoji lietuvių dailės paroda, kurioje dalyvavo 37 menininkai. Pirmą kartą Vilniaus meno gerbėjams savo paveikslus pristatė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, dalyvavo Antanas Žmuidzinavičius ir

kiti dailininkai, pagrindiniai skulptūros atstovai buvo Petras Rimša ir Juozas Zikaras. Tuo metu P. Kalpokas studijavo Miunchene, bet siuntė į Vilnių paveikslus, nes tai buvo visus lietuvių dailininkus vienijanti ir tautą sąmoninanti paroda. Sukako jos šimtmetis, bet ligi šiol kažkodėl negirdėti, kad būtų deramai minimas, apmąstomas. Paroda tęsėsi iki 1907 m. vasario mėn., bet kad ir ši data baigėsi, o šimtmečio minėjimo kaip nėra, taip nėra. O juk Vilnius tapo šios Pirmosios dailės parodos lopšiu, sunku būtų pervertinti šios parodos reikšmę lietuviškajai kultūrai.

Pasak S. Vėlavičienės, Lietuvos dailės muziejus būtų pajėgus eksponuoti kai kuriuos 1906 m. Lietuvos dailės parodos paveikslus, nes fonduose jie yra. Gal taip ir bus padaryta, tuo labiau, kad Antakalnyje baigti remontuoti Vileišių rūmai.

Džiugu bent tai, kad balandžio 5 d. Signatarų namuose bus surengta konferencija, skirta Lietuvių mokslo draugijos šimtmečiui paminėti, vyks tam įvykiui skirta paroda. Bus pranešimas ir apie Pirmąją dailės parodą. Signatarų namai tokiam įvykiui paminėti pasirinkti neatsitiktinai. Lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas 1904 m., pirmasis legalus lietuviškas laikraštis *Vilniaus žinios*, 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas, Pirmoji dailės paroda ir Lietuvos mokslo draugijos įsteigimas – visa tai buvo lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo laiptai, vedę į didįjį tautos apogėjų – 1918-ųjų vasario 16-ąją, Lietuvos Nepriklausomybės akto paskelbimą ir Lietuvos valstybingumo atstatymą.

Mūsų skolas

Vis dėlto pernelyg optimistinei gaidai nėra pagrindo. Vilniuje griebiamasi vieno ir kito grandiozinio projekto, kartais antraeilį ir net abejotinų iniciatyvų, o esminiai dalykai nustumiami į šoną arba išvis apeinami. Kaip vertinti faktą, kad 2009 m. Europos kultūros sostine tapsiantis Vilnius ligi šiol neturi kur eksponuoti XX a. nacionalinės Lietuvos dailės? Nacionalinė dailės galerijos statyba dešiniajame Neries krante vyksta vangiai. Gal kas sakys, kad netoli Kaunas, M. K. Čiurlionio muziejus, kur yra XX a. pabaigos lietuvių dailės ekspozicija. Skaudu, kad Lietuvos dailės muziejaus puikūs rinkiniai tebeguli saugyklose ir laukia nesulaukia laimingos valandos, kada bus eksponuojami perstatytuose Dailės galerijos rūmuose. Buvo metas, kai XX a. Lietuvos dailės so-

Pasaulinės parodos Niujorko Lietuvos paviljono

lui parinkti nauji rėmai. Nuo vasario 16-osios paveikslas *Signatarai* eksponuojamas Signatarų namuose Vilniuje, tapo prieinamas lankytojams. Paveikslas sugrįžimą S. Vėlavičienė

Signatarų namų direktorė Meilutė Preikštenienė rodo moksleivių konkurso, skirto Vasario 16-ajai, nugalėtojų darbus

Gediminas Zemlickas

Permainų vėjuose (3)

Atkelta iš 6 p.

vietų su esamais dėstytojais. Aišku, kad tokiomis sąlygomis pradėti gyventi labai sunku ir neįprasta. Bet aš to sieksiu, o universitetas nuo to tik laimės.

Žodžiu, pakilimas, sveikas blizgesys į filologų akis dar sugrįš, tik reikia nusipurtyti snaudulį, įsileisti gaivesnio vėjo ir prie to priprasti. O naujų specialybių kūrimas arba senų glaudinimas yra natūrali kasdienio mūsų darbo dalis, kuri turėtų labai palengvėti su jau minėta moduline sistema. Jei ją išvėsime, kas studentui trukdys pasirinkti šalutinį ar gretutinį studijų modulį? Dabar yra kelios gretinamos specialybės: lietuvių filologija ir užsienio kalba (čekų, vokiečių, slovėnų, italų). Iš principo su šiomis programomis ir yra prieita prie modulių – lietuvių filologiją galima laikyti pagrindiniu modulių, o užsienio kalbą šalutiniu. Iš klausius pagrindinį, niekas netrukdo rinktis ir šalutinį, pavyzdžiui, čekų kalbos, visuomenės ir literatūros modulį. Tik dabar studento laisvė rinktis yra varžoma, nes tik viena lituanistų grupelė, kuri įstojo būtent į tą specialybę, gali studijuoti čekų kalbą. O galėtų studijuoti visi to norintys studentai. Juk niekas netrukdo kad ir Prancūzų kultūros centrui pasiūlyti modulį *Prancūzų kalba, literatūra ir visuomenė*. Niekas netrukdo studentui išvažiuoti į Sorboną ir ten studijuoti pagal šį modulį. Studentas bus visai kito lygio specialistas, gaus tai, ko nori. Tačiau ne siauriname, bet plečiame esamas galimybes.

Aišku, tuojau kils ekonominis klausimas: ką daryti su modulių, ku-

ris nebus pasirinktas 2 metus iš eilės? Pavyzdžiui, modulis *Rusų kalba, kultūra, visuomenė*.

Abejotina, kad nebūtų pasirinkta, nes rusakalbių Lietuvoje ne tiek jau maža.

Dėl rusų kalbos gal abejoti ir nereikėtų, nevykęs pavyzdys. Imkime, pavyzdžiui, modulį *Ukrainiečių kalba, kultūra ir visuomenė*. Suprantama, kad geopolitine prasme Ukraina mums nepaprastai svarbi, bet tokį studijų modulį šiandien sunkiai įsivaizduoju. Veikia daug subjektyvių veiksmų: populiarumas, reklama, patrauklumas ir t. t. Tačiau – porą metų niekas nesirenka modulio. Sprendimas aiškus: jei dėstytojas dirba ir kituose moduluose, tai dirba ir toliau, bet jei dirba tik su šiuo – paslaugų atsisakymas.

Vadinasi problemų kamuolys be galo didelis ir sunkiai išvejamas. Jas spręsti sunku – už kiekvieno pajudavimo, pokyčio, reformavimo slypi gyvi žmonės – mokslininkai, pedagogai. Tai didžiulė atsakomybė ir labai įdomi profesinė turinta. Bepigu organizaciją reformuoti turint maišą pinigų. Fakultetas ne *Alytaus tekstilė* – niekas gelbėjimosi maišo nemes. Todėl reforma vyks su labai daug nežinomųjų ir apribojimų – labai nepaslinkūs ir griežti darbo įstatymai, pinigų apibrėžtas ir nepakankamas kiekis, įsipareigojimai studentams (nenutraukis pradėtos programos) ir milžiniška sparta kintantis aplinkinis pasaulis, prie kurio reikia derintis. Bet aš tikiu fakulteto (pabrėžiu – ne savo, o fakulteto) sėkme. Vienas lauke ne karys – tik visa bendruomenė įveiksime mums kilusius išmėginimus.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIJA kviečia teikti paraiškas

NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIJA akademinę, verslo ir kultūros visuomenę kviečia teikti paraiškas 2007 m. apdovanojimams.

Nuo vasario 1 d. priimamos paraiškos Mokslo pažangos, Partnerystės pažangos ir Kultūros pažangos premijoms. Nacionalinės pažangos premijos (NPP) komitetas paraiškų premijoms laukia iki 2007 m. balandžio 2d. Specialią kandidatų paraiškų formą ir reikalavimus teikiams darbams galima rasti tinklalapyje www.npp.lt. Laureatų paskelbimas iškilmingoje apdovanojimų ceremonijoje numatytas 2007 m. gegužės mėn. viduryje.

NPP komiteto kancleris, Vilniaus universiteto Mokslo reikalų prorektorius prof. Juozas Vaitkus teigia, kad šiemet NPP komitetas ir nepriklausomi ekspertai ypač daug dėmesio kreips į pretendentų veiklos pavyzdines, „užkrečiančias“, pozityvias permainas Lietuvoje lemiančias savybes, kurios atskleidžia kiekvieno pretendento nacionalinės reikšmės nuopelnus.

Mokslo pažangos premija bus skirta mokslininkams ar jų grupėms už išradybines ir taikomąsias veiklos produktyvumą bei plėtojamos mokslo šakos pastebimumą viso pasaulio mastu. Ši premija orientuota į aukščiausius pasaulinius mokslo standartus ir Lietuvos intelektualinio potencialo vystymą.

Partnerystės pažangos premija apdovanoja už indelį į konkurencinio šalies pranašumo didinimą ir bendradarbiavimą diegiant praktikoje pažangiausias technologijas ir naujoves. Skiriant šią premiją didelę reikšmę bus teikiama komercinės

NACIONALINĖ
PAŽANGOS
PREMIJA

veiklos vystymui ir diegimui tam tikroje veiklos srityje. Taip pat bus vertinama pretendentų įtaka šalies gerovei ir pripažinimui bei svarbiausiems artimiausių dešimtmečių šalies ekonominio vystymosi veiksniams.

Kultūros pažangos premija bus skirta už kūrybinę energiją, individualų kūrėjo talentą bei išradumą lemiant šalies pranašumą tam tikroje kultūros srityje. Bus vertinami kandidatų kūrybiniai ieškojimai, inovacijos bei įtaka masiniam kultūros lygiui.

Kandidatus NACIONALINEI PAŽANGOS PREMIJAI 2007 m. gali siūlyti ne tik mokslo institucijos, verslo, pramonės, meno, kultūros asociacijos ar pelno nesiekiančios organizacijos, bet ir ne mažesnės kaip penkių

asmens mokslininkų, verslininkų ar kultūros veikėjų iniciatyvinės grupės.

Siekiant plėtoti efektyvius mokslo ir verslo ryšius, skatinti pilietiškai atsakingo ir brandaus verslo indelį į Lietuvos intelektualinę, kultūrinę ir socialinę pažangą, NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIJA buvo įsteigta 2006 m. kovo 2 d. Pirmoji apdovanojimo ceremonija įvyko 2006 m. gegužės 28 d. Vilniaus universiteto Teatro salėje.

NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIJA siekiama išrinkti ir apdovanoti labiausiai Lietuvos pažangai nusipelnusius žmones. Premija propaguoja valstybės intelektualinio potencialo plėtojimą, aktualina mokslo, verslo ir kūrybos bendradarbiavimo svarbą bei siekia, kad šalies pažanga taptų visuomenės interesu.

NACIONALINĖS PAŽANGOS PREMIJOS iniciatoriai: Vilniaus Universitetas, LNK ir Hansabankas.

Atkelta iš 1 p.

Ryšys su iškiluoju istoriku

Mokslo Lietuva. *Pirmiausia diskusijos dalyvius noriu pasveikinti su Lietuvos valstybės atkūrimo diena – Vasario 16-ąja. Dingstį šiam mūsų susitikimui ir diskusijai davė alytiškis Gintautas Šapoka, kurį su „Mokslo Lietuvos“ redakcija susisiekti paskatino mūsų ištikimas skaitytojas žurnalo „Lietuva ir Čekija“ leidėjas Algis Mikša. Todėl G. Šapokai pirmiausia ir suteiksime žodį, paklausdami: koks Jūsų ryšys su mūsų iškiluoju istoriku Adolfu Šapoka?*

Gintautas Šapoka. Esu istoriko Adolfo Šapokos giminaitis – pusbrolio sūnus. Mano tėtė Juozas Šapoka kilęs iš Antakalnių kaimo Utenos apskrityje, kuris yra šalia Adolfo Šapokos gimtavietės – Grybelių kaimo. Jie kartu mokėsi Utenos vidurinėje mokykloje ir Panevėžio gimnazijoje, gyveno viename kambaryje. Adolfo buvo mano tėtės vestuvėse pabrolis ir mano sesers Vidos Marijos Šapokaitės-Čigriejienės krikštatėvis. Mano tėvas susirašinėjo su Adolfu Šapoka šiam pasitraukus į Vakarų, gyvenant JAV. Adolfo tėvui laiškus rašė Grybo slapyvardžiu.

Mano kita profesija – baigiau žemės ūkio ekonomikos mokslus, dirbau ekonomistu, o paskutiniuosius 15 metų ūkininkavau. Dabar esu pensininkas.

Su Vilnija mane sieja tam tikra šeimos tradicija. Tėtė buvo Vilniaus vadavimo sąjungos narys, Alytaus skyriaus pirmininkas. Jis labai domėjosi vadinamojo Vilniaus krašto reikalais, taigi šį susidomėjimą iš jo paveldėjau. Kone visą gyvenimą renku iš spaudos medžiagą apie šį mane dominantį kraštą, daug metų prumeruoju Seinuose leidžiamą *Aušrą*, kurią beveik visą turį; taip pat visus *Vorutos* numerius. Sūnų paskatinau studijuoti istorijos mokslus, kuriuos šiemet baigs.

2006 m. išleidau dvi knygeles: vieną apie giminės medį, antrą – istoriko Adolfo Šapokos 100-mečiui – jo darbų bibliografiją, kurią išleido Punsko *Aušros* leidykla. Gyvendamas kaime savo bibliotekoje ir iš turimų šaltinių suradau 405 A. Šapokos publikacijas. Atvežiau surinktą *Bibliografiją* suredauguoti į Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką, kur dar 6 vienetų bibliotekos bibliografai atrado. Tai gi iš viso *Istoriko Adolfo Šapokos bibliografijos*, kurią išleidome kartu su sūnumi, yra 411 pozicijų. Gaila, bet išėivijoje parašytų istoriko straipsnių į šią bibliografiją pateko tik vienas kitas.

Jaudina Vilnijos reikalai

M. L. Kokie rūpesčiai paskatino ieškoti ryšio su „Mokslo Lietuvos“ redakcija?

G. Šapoka. Dažnai lankausi Vilniaus bibliotekose. Kartą atsitiktinai pavarčiau Šalčininkų rajono laikraštį *Hau kpaū* (Mūsų kraštas, 2006 10 17, Nr. 34), kuris leidžiamas ir lietuvių kalba. Mane sujauđino maža žinutė: 2006 m. spalio 17 dieną Šalčininkų kultūros centre atidaroma arkivyskupui Romualdui Jalbzykovskui (Jalbrzykowski, 1876–1955) skirta paroda. Parodą pristato Šalčininkų kultūros centras ir Lietuvos lenkų sąjunga, bendradarbiaujant su Lenkijos tautos atminties instituto Balstogės skyriumi.

Mane ši žinia labai sujauđino, parašiau straipsnį *Ar reikia tokios parodos?*, kurį išspausdino *XXI amžius* (2007 01 12, Nr. 4). Savaitraštis pridūrė savo prieraišą, kad Vilniaus krašto lenkintojas savaip pagal to meto aplinkybes suprato ganytojišką veiklą, tad nusipelnė atleidimo ir t. t. Parašiau laišką Vilniaus vyskupui Juozui Tunaičiui. Laiške išdėsciau, kad tokios parodos Vilnijoje ir toliau tik kiršina žmones. Vyskupo atsaky-

Gedimino Zemelicko nuotraukos

VILNIJA: LĖTAI GYJANTI KRAŠTO ISTORIJS ŽAIZDA

Iš Medininkų žygiuojant aukščiausios Lietuvos vietos – Aukštojo kalno link, atsiveria plačios Vilnijos lygumos

mo pagrindinė mintis: reikia pasimelsti už Vilniaus kraštą. Tos parodos Vilniaus vyskupija, girdi, nerengė ir ką čia begalime padaryti.

Paroda, taip pat ir aukšto Bažnyčios hierarcho atsakymas, mane labai sujauđino. Išsiplėtė Vilnijos krašto švietimo tinklas, tenkinantis bent jau pusę žmonių, su kuriais tenka bendrauti. Krašte daug lietuviškai besimokančiųjų, o vyskupas laiške atsako, kad vaikai, girdi, nelanko bažnyčiose lietuviškų pamaldų. Vadinas, nesugebame pasiekti, kad lietuviškai besimokantieji savo parapijos bažnyčioje galėtų melstis lietuviškai.

Su draugu sudėjome po 300 litų, kad *XXI amžius* išspausdintų mūsų kvietimą dalyvauti moksliniame konkurse, parašydami rašinį *Lietuvių kalbos kelias į mano parapijos bažnyčią*. Norime, kad patys mokiniai parašytų, kaip vystosi lietuvių kalbos kelias į bažnyčią ir kas tam trukdo.

M. L. Kas Jus, gerbiamas pone Gintautai, ir tikriausiai daugelį kitų lietuvių sujauđino, kai Šalčininkuose buvo atidaryta paroda arkivyskupui R. Jalbzykovskui? Juk nenorime pasakyti, kad esame nusistatę prieš bet kokias kultūrinės lenkų tautinės mažumos iniciatyvas?

G. Šapoka. R. Jalbzykovskis pagarsėjo kaip aršus Vilniaus vyskupijos gyventojų lenkintojas. Turiu iš spaudos surinkęs, perduodu ir *Mokslo Lietuvos* redakcijai medžiagą, kaip R. Jalbzykovskui 1926 m. tapus Vilniaus arkivyskupu buvo varžomos lietuvių katalikų teisės, į bažnyčias neleidžiamos lietuviškos pamaldos, naikinami lietuviški užrašai bažnyčiose. Kunigai, kurie bandė laikyti lietuviškas pamaldas, buvo persekiojami, apie 40 lietuvių kunigų buvo perkelti į nelietuviškas, nutautėjusias gudiškas arba lenkiškas parapijas.

Buvo toks tautiškai nusiteikęs lietuvis kunigas Ignotas Šoparas, jis 1930 m. palaidotas Perlojoje. Kai vienas ankstesnių Jalbzykovskio pirmtakų I. Šoparą, kaip ir daugelį kitų lietuvių kunigų, ištrėmė į gudišką parapiją, Šoparas *Korespondencijoje iš Gelcino*, parašė: *Taigi broliai kunigai lietuvi, kuriems lemta apsigyventi Gardino gubernijoje ir kitose, beveik jau visiškai ištautintose mūsų pirmtakinių-pranokėjų parapijose, plačios, garbios ir garsios Vilniaus vyskupijos, nemurmėkime ir*

neburnokime ant mūsų likimo, bet, nenupuldami dvasioje ir nenuleisdami rankų, dirbkime visomis jėgomis tautiškoje pakraipoje, keldami ir žadindami visus mūsų brolius...

Iki 1933 m. vyskupas R. Jalbzykovskis panaikino apeigas lietuvių kalba 18 bažnyčių. Jis pasiekė, kad Vilniaus kurijoje, kapituloje, dvasiniame tribunole neliktų nė vieno lietuvių. Lietuviai kunigai buvo baudžiami už lietuviškus įrašus bažnytinėse knygosė. Klebonas Kristupas Čibiras sumokėjo 300 zlotų baudą tik už tai, kad savo pavardę metrikuose parašė Čibiras, o ne Czybir. 1937 m. panašiai buvo nubausta 11 lietuvių kunigų. Kai 1939 m. Raudonoji armija įžengė į Vilnių, R. Jalbzykovskis su visa kunigų svita pasitiko raudonarmiečius, skambėjo visų bažnyčių varpai. Kai tų pačių metų spalio 28 d. Lietuvos kariuomenė įžengė į Vilnių, niekas iš lenkų kunigų jų nepasitiko, net uždraudė skambinti varpais. 1939–1940 m. lietuviams buvo neleidžiama turėti Vilniuje daugiau bažnyčių, kuriose pamaldos vyktų lietuvių kalba.

Kazimieras Garšva. Pirmiausia mes turime siekti objektyvumo. Dėl R. Jalbzykovskio parodos neprieštaraučiau, jeigu šią asmenybę parodytų ne vien iš gerosios pusės, o būtų atskleistos ir lietuviams padarytos skriaudos. Tuomet vargu ar kas labai tokiai parodai priešintųsi. Tačiau ta paroda vienpusiška ir čia visa blygybė.

Nutautintą kraštą atlietuvininti – pagarbos vertas darbas

M. L. Gal visa tai senų laikų prisiminimai, todėl net ir aukštieji Bažnyčios hierarchai nenori aitrinti istorijos žaizdų?

G. Šapoka. Faktai rodo veikiau ką kita. Kai pačioje XX a. pabaigoje Seinų lietuvių atėjo prašyti lietuviškų pamaldų, štai ką išgirdo iš Seinų bažnyčios klebono lūpų. Tie jo žodžiai išspausdinti 1991 m. lenkiškame laikraštyje *Po prostu*, į lietuvių kalbą buvo išversti ir perspausdinti *Aušroje*. Štai kunigo žodžiai: *Greičiau man plaukai išaugs ant delno, negu Seinų bazilikoje bus lietuviškos mišios. Nelaimėjo Erodas, nelaimėjo Hitleris, nelaimėsite ir jūs, jūs Dievo*

Motina – tai kumelė. Taip kunigas pasakė apie lietuvišką Vytį.

M. L. Kunigas I. Šoparas kvietė lietuvių kunigus ir parapijiečius telktis, kovoti už savo tautines teises. Lygiai tą pačią teisę burtis į tautinę veiklą turi Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje gyvenantys ir kitų tautybių, taip pat lenkų tautybės gyventojai. Kur gerbiamieji diskusijos dalyviai matote skirtumą tarp šių pateiktųjų situacijų?

Zigmas Zinkevičius. Pagrindinis skirtumas tas, kad visa Vilniaus ir Vilnijos žemė nuo amžių buvo lietuviška. Tuo nė trupučio neabejoja ir Lenkijos mokslininkai, kaip neabejojama ir visame pasaulyje. Pagaliau ši mūsų krašto dalis nuo seno buvo Lietuvos valstybingumo centras su sostine Vilniumi. Jeigu taip, tai nutautintą kraštą atlietuvininti yra visokeriopos pagarbos vertas darbas. Tačiau kai kurie vietiniai lenkų politikieriai ir toliau nori tęsti šio krašto lenkinimo darbą. Iš to ir kyla principinis skirtumas vertinant čia perleiktas situacijas.

Nors sąvokos tos pačios

M. L. Kai kurie vietiniai lenkų politikieriai galvoja ne apie santarvę tarp lietuvių ir lenkų, ne apie glaudesnę mūsų tautų jungtį, jeigu Vilnijoje stato Armijos Krajosvos veikėjams paminklus ir atminimo ženklus. Nepagerintų abipusio supratimo ryšių ir paminklas, kurį lenkų veikėjai pastatė Juzefui Pilsudskui. Taip užgaunamas lietuvių tautinis orumas. Niekas Europos Sąjungoje nekvestionuoja lietuvių teisės apginti savo orumą, lygiai tokią pačią teisę turi ir ja gali naudotis visos kitos Lietuvoje gyvenančios tautos. Minėta logika vadovaudamiesi rusų tautinės mažumos atstovai gali panorėti pastatyti paminklą Stolypinui, Lietuvoje turėjusiam dvarų, o gal ir Vilniaus generalgubernatoriams, kurių politika kam nors labai patinka. Vokiečių tautinės mažumos atstovai gali pagėdauti savų didvyrių atminimo iprasminimo. Kaip vis dėlto europietišškai šias problemas turėtume spręsti neužgaunant kitų tautų orumo?

Kazimieras Garšva. Dėl tautinių santykių Rytų ir Pietryčių Lietuvoje. Terminas *Vilniaus kraštas* paplito, kai 1920 m. Lenkija okupavo Vilnių ir visą šį kraštą. Dabar šios rytinės Lietu-

vos daliai vartojame Pietryčių Lietuvos pavadinimą. Yra dvi Lietuvos lenkų partijos, viena – Lenkų rinkimų akcija Lietuvoje (atkreipkite dėmesį: ne Lietuvos, bet Lietuvoje – na Litwie!), o kita – Lenkų liaudies partija, vadovaujama Rišardo Macejkianeco (Ryszard Maciejkienc). Perskaičiau jų rinkimų programas. Lenkų liaudies partijos šūkis yra *Honor, Bóg, Wileńszczyzna* (Garbė, Dievas, Vilnija). Šūkis tikėtų ir man, kaip *Vilnijos* draugijos pirmininkui, nes nesu bedievis ar negarbingas žmogus. Tačiau vartodami tas pačias sąvokas kartais skirtingai jas traktuojame. Laikomės Lietuvos įstatymų, o Vilnija – tai rytinė Lietuvos dalis ir ji neapsiriboja tik Vilniaus ir Šalčininkų rajonais, kur lenkų tautybės gyventojai sudaro daugumą.

Be to, niekam nesūlome privilegijų. O būtent Lenkų rinkimų akcija Lietuvoje prieš pat rinkimus į vietos savivaldybes pateikė ataskaitą apie *Vilniaus rajono savivaldybės veiklą*. Ją parengė savivaldybė. Ir kas ataskaitoje rašoma? Citata: *savivaldybė „rūpinosi lenkų mokyklų plėtra bei išsaugojimu“*. Tada aš klausiu: o kas rūpinsis Vilniaus rajono mokyklomis, kur mokoma lietuvių ir rusų kalbomis? Savivaldybė sau tokio uždavinio nekelia, ir turime daug duomenų, kur ji nesilaikė LR Konstitucijos ir valstybės įstatymų.

Kodėl lenkai vengia stoti į normalias partijas, bet siekia burtis į partijas lenkiškumo pagrindu? Priminsiu visiems gerai žinomus dalykus. Nuo 1920-ųjų iki 1939 m. dalis Rytų Lietuvos buvo okupuota. 1990–1992 m. toje Lietuvos dalyje buvo kuriama vadinamoji Lenkų autonomija. Šį sumanymą pasmerkė Šventasis Tėvas Jonas Paulius II ir tuometinė Lenkijos aukščiausioji valdžia su prezidentu Lechu Valensa. Buvo paleistos Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybių tarybos. Tačiau ką matome dabartinėje tų rajonų savivaldybių aukščiausioje valdžioje? Vilniaus rajono savivaldybėje matome 7 autonomininkus su vicemeru priešakyje. (Diskusija vyko vasario 13 d. – *Redakcijos pastaba*.) Veikimo tikslai liko panašūs, o jų bylas tiria LR Generalinė prokuratūra.

35 asmenys (ir Lenkų rinkimų akcijos Lietuvoje pirmininko Valdemaro Tomaševskio tėvas) buvo autono-

mininkų koordinacinėje taryboje ir apie tai galima pasiskaityti E. Ganusauskio knygoje *Penktoji kolona*; ta byla dar nebaigta.

Kai paminklai ne vienija, bet priešina

M. L. *Ką galite pasakyti apie Lietuvoje statomus paminklus okupacinės Lenkijos kariuomenės ir Armijos Krajos veikėjams?*

K. Garšva. Mes vadovaujames Lietuvos ir Europos Sąjungos įstatymais. Lenkų rinkimų akcijos Lietuvoje vadovai (V. Tomaševskis ir kt.) dažnai cituoja Lietuvos tautinių mažumų įstatymą, bet kažkodėl pamiršta 1995 m. Strasbūre priimtos *Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos* 20 straipsnį, kuriame teigiama: „Tautinei mažumai priklausantys asmenys (...) gerbia nacionalinės teisės aktus ir kitų žmonių teises, visų pirma asmenų, kurie priklauso tautinei daugumai ir kitoms tautinėms mažumoms.“

Konvencijos 21 straipsnis: „Jokia šios pagrindų Konvencijos nuostata neturi būti aiškinama kaip suteikianti teisę dalyvauti veikloje ar atlikti veiksmus, kurie prieštarautų pagrindiniams tarptautinės teisės principams ir ypač valstybių suvereniteto, lygybės, teritorijos vientisumo ir politinės nepriklausomybės principams.“

Tačiau minėti politikieriai šių Konvencijos reikalavimų nemini, tarsi apie juos nieko nežinotų. Dar noriu atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje gyvena tauta, kurios etninėse žemėse 1918 m. vasario 16-ąją buvo įkurta Lietuvos valstybė, ir *Mokslo Lietuvos* vyriausiasis redaktorius prieš pradėdamas diskusiją su šia švente mus visus pasveikino. Taip, Lietuvoje gyvena ir tautinės mažumos. Pagrindinė jų tautos dalis taip pat gyvena savo valstybėse: Rusijoje, Lenkijoje, Vokietijoje ir t. t., tik karaimai savo valstybės neturi.

Jeigu Lietuvoje valstybės institucijos būtų kompetentingos, tai seniai būtų sureguliuavusios ir paminklų statymo reikalus šalyje. Įsivaizduokime, kad dabar sumanau, gal rasčiau ir bendraminčių, kokiame nors Vilniaus skvere pastatyti paminklą Stalinui. Tikriausiai mane apšauktų nevisapročiu, bet tikrai nebūčiau paliktas ramybėje. Paminklas Hitleriui? Visas pasaulis sukiltų, būtų neįtikėtinas tarptautinis skandalas. O paminklas Juzefui Pilsudskiiui Zalave? Gal nieko tokio, juk į Rasų kapines, kur palaidota J. Pilsudskio širdis, net oficialūs Lenkijos asmenys ateina atiduoti pagarbą maršalui. Vadinasi, Lenkijos okupacija „geresnė“ už Vokietijos ar

Sovietų Sąjungos okupaciją.

Zalave paminklas J. Pilsudskiiui pastatytas savavališkai be Švenčionių savivaldybės leidimo. Meras šnekėjo nežinaš, ką dabar daryti: nuvažiuoti su traktoriumi ir nuversti ar dar palaukti... Pastebėjome, kad Lenkų rinkimų akcija Lietuvoje visas rinkimų kampanijas vykdo ir vykdo konfliktiškai: sukeliamas skandalas Šv. Dvasios bažnyčioje Vilniuje dėl paveikslų (paskelbta, kad arkivyskupas pavogė iš bažnyčios jų paveikslą ir jį apskundė prokuratūrai), keliami nepagrįsti reikalavimai atstatyti lenkų legionieriams atminimo stulpą, paminklus, J. Pilsudskio vardu pavadinama gatvė prie Pikeliškių Vilniaus rajone, J. Pilsudskis, L. Želigovskis, R. Jalbžykovskis pagerbiami Šalčininkų rajone, reikalaujama keisti lietuvių abėcėlę... Amžini skandalai.

1993 m. buvo sudaryta speciali Lietuvos Vyriausybės komisija Armijos Krajos veiksmams Lietuvoje įvertinti. Lietuvos istorikai parengė išvadas, kurias Vyriausybė patvirtino. Ten aiškiai pasakyta, kad Armija Kraja Lietuvoje vykdė genocido veiksmus prieš taikius Lietuvos gyventojus, nusikalto žmoniškumui. Tos išvados neprarado galios.

Kai nėra nuoseklumo

M. L. *2004 m. Lietuvių vietinės rinktinės kariai veteranai ir Lenkijos Armijos Krajos veteranai pasirašė Susitaikymo deklaraciją, pagal kurią nutraukiami visi vaidai ir nesutarimai, kurie neatslūgo 60 metų. Tad gal į daug ką galima naujai pažvelgti?*

K. Garšva. Susitaikymo deklaracijos iniciatyva ėjo iš aukščiausių abiejų valstybių institucijų. Prieš tai vykusioje Lietuvos vietinės rinktinės kovotojų konferencijoje buvo raginama tokio dokumento nepasirašyti, bet Prezidentūrai ir Vyriausybei spaudžiant Rinktinės vadovus buvo priimtas sprendimas Susitaikymo deklaraciją pasirašyti. Tai padaryta Lietuvos Prezidentūroje. Lietuvos vietinės rinktinės kariai veteranai nuvažiavo į Lenkiją, aplankė Žalgirio mūšio vietą, susitiko su Armijos Krajos veteranais. Lietuvos vietinės rinktinės veteranams pažadėta, kad Žemuosiuose Paneriuose bus leista pastatyti paminklą Vietinei rinktinei. Tik ne toje vietoje, kur tų karių kapas, bet toliau („kad nebūtų piktinami žydai“).

Nemanau, kad vienu ypu visi opūs klausimai buvo išspręsti, nes yra Valstybinės komisijos išvados, yra AK aukos, nebaigtas Generalinės prokuratūros to klausimo tyrimas. Tokiu atveju

„Vilnijos“ draugijos pirmininkas Kazimieras Garšva ir Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ steigėjas bei pirmininkas Algimantas Masaitis

Alytiškis Gintautas Šapoka – garsaus istoriko Adolfo Šapokos giminaitis

Lituanistas prof. Zigmas Zinkevičius ir Vilniaus miesto savivaldybės tarybos narys Jonas Endriukaitis

Vasario 16-osios išvakarėse „Mokslo Lietuvos“ redakcijoje buvo surengta diskusija, skirta Vilnijos reikalams

LR Prezidentas ir Vyriausybės vadovas privalėjo laikytis Lietuvos įstatymų. *Vilnijos* draugija tuo klausimu yra padariusi pareiškimą. Bet kartais politiniai motyvai nulemia net aukščiausių pareigūnų veiksmus. Lenkija yra mūsų strateginis partneris, nuo *Solidarumo* laikų taip pat ir *Vilnijos* draugija palaikė visus Lenkijos reikalus. Ir dabar palaikome. Bet toje Armijos Krajos ir Lietuvos vietinės rinktinės deklaracijoje yra dalykų, dėl kurių mūsų šalių nuomonės nesutampa. Tai liečia tik Lietuvos teritoriją.

Mes privalome atstovauti savo valstybę, ginti jos interesus. Ar normalu, kad Lenkija nori daugiau lenkiškų mokyklų Lietuvoje? Manau, kad normalu. Tačiau reikia suprasti ir lietuvių, kurie pageidauja, kad pagal įstatymus Lietuvos piliečiai savo valstybėje galėtų mokytis valstybine kalba, kad Seinų lietuvių gimnazija būtų išlaikoma iš Lenkijos valstybės pinigų, kaip kad išlaikomos lenkų mokyklos Lietuvoje iš mūsų biudžeto lėšų, kad etninėse lietuvių žemėse Seinų krašte kasmet nebūtų uždarinėjamos lietuviškos mokyklos. Norime pariteto.

Tačiau to pariteto nesama. Lietuvoje pastatyta arba restauruota apie 50 okupacinės Lenkijos kariuomenės ir Armijos Krajos paminklų. Kiek žinau, antra tiek norma pastatyti Lenkijos legionieriams naujai įrengtas memorialas Antakalnio karių kapinėse Vilniuje, Senosios Varėnos kapinėse reikalaujama pastatyti aukščiausią miesto paminklą – 4 m aukščio koloną su Lenkijos herbu ir lenkišku užrašu *Vilnijos žemės didvyriams, žuvusiems ginant tėvynę*. Tie kariai negalėjo būti Rytų Lietuvos didvyriai, jeigu bandė ją okupuoti ir žudė jos gyventojus. Vilnijos didvyriai – tai Lietuvos kariuomenės kariai.

Šiais ir kitais veiksmais pažeidžiamas Lietuvos Respublikos suverenitetas, LR Konstitucijos 3, 10, 14, 17, 25 ir 29 straipsniai ir kiti Lietuvos įstatymai, taip pat pažeidžiami *Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos* cituotieji 20 ir 21 straipsniai ir kiti tarptautiniai įstatymai.

Lenkijoje neleidžiama pritvirtinti memorialinės lentos prie namo, kuriame 1920 m. spalio 7 d. buvo pasirašyta Suvalkų sutartis, neleidžiama deramai įamžinti Lietuvos karių atminimo Augustave, Suvalkuose, Seinuose, Berzvinke. Ten žuvę Lietuvos kariai skirtingai nuo palaidotų Lietuvoje, kovojo etninėse lietuvių žemėse ir buvusioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje.

Paminklų statyba, restauravimas, priežiūra turi būti suderinta pagal Lietuvos ir Lenkijos Vyriausybių sutartį. Joje Lenkijos tautinių ir etninių mažumų ir regioninių kalbų įstatymo, priimto 2005 m. sausio 6 d., pavyzdžiu turėtų būti draudžiama okupacijos paminklų statyba ir garbinimas. Beje, šio įstatymo 12 sk. 3 d. draudžiami 1933–1945 m. okupacijos laikotarpio pavadinimai, duoti Vokietijos ar Sovietų Sąjungos. Su Lenkijos ambasada reikia susitarti dėl okupaciją šlovinančių paminklų Lietuvoje, dėl neteisingų užrašų, kurie neatitinka Lietuvos Respublikos įstatymų ir žeidžia Lietuvos piliečius.

Prieš kokius 20 metų lankiausi vienoje Lenkijos mokykloje, kurioje mokėsi 20 lietuvių ir vienas lenkas, bet mokoma buvo dviem kalbomis. Paklausiau, kodėl dėl vieno lenko vyksta pamokos lenkų kalba. *Todėl, kad čia Lenkija*, – man buvo atsakyta. Aš tą išminiau, tačiau mes Lietuvos lenkams tokių žodžių juk niekada nepasakome.

Bijau, kad šių klausimų neišspręsdę tarpvalstybinio lygiu, mes visą laiką tūpčiosime vietoje. Vieną dieną sulauksime, kad mūsų politiniams kaliniams ir tremtiniams bus pasakyta: *Pasibučiuokite su sribokais ir nuo šiol broliaukitės*. Gal tą patį galėtume pasakyti ir žydams Paneris miške ar prie Devintojo forto Kaune? Juk taip mums įvyko su Armija Krajoja.

Antanas Kulakauskas. Yra kelios to klausimo plėtotės: vidinė politinė ir politinė tarptautinė plotmė. Tai ne vien Lenkijos ir Lietuvos santykių, bet visos ES politikos klausimas, nepriklausomai nuo to, kas istoriškai buvo teisis ir kas ne. Jei tuos klausimus kelsime, vadinasi, juos eskaluosime. 1918–1920 m. – tai ne tik karų dėl nepriklausomybės, bet ir kovų dėl valstybės sienų laikotarpis. Taip Lenkija savo istorijoje tą laikotarpį ir įvardija.

Z. Zinkevičius. Nelabai su tokia nuostata norėčiau sutikti. Tarptautinė bendruomenė pripažino ir Miuncheno suokalbį, palaikė Hitlerio siekius okupuojant Čekoslovakiją ir jos, kaip valstybės, likvidavimą. Ar dabar kas nors abejoja dėl Čekijos ir Slovakijos teisės į savo valstybę? Ne.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Tautiniais drabužiais puošia Lietuvą

Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje *Židinys* užbaigtas prieš metus pradėtas projektas *Tautinių drabužių audimas pagal XIX–XX a. I p. rinkinius*. Pažymint Lietuvos tekstilės patriarcho 100-ąsias gimimo metines, paramą projektui skyrė Lietuvos tautodailės institutas išėvijoje. Dabar tai projektas, nes projektų laikais gyvename, o kalbant paprasta tautos kalba viskas atrodo lyg ir nesudėtinga: pagal senuosius lietuvių tautinių drabužių pavyzdžius reikėjo sukurti ir išausti du kostiumus – žemaitišką ir aukštaitišką. Tai ne viskas, nes projekto esmėje glūdėjo gilesnė mintis, gal net svarbiausia: to darbo turėjo imtis dvi austi nemokančios merginos. Vadinasi, per metus turėjo įsisavinti audimo amato ir meno paslaptis. Taigi kilo tam tikra intriga: ar atsiras šiais skubos laikais merginų, norinčių aukoti brangų laiką savo močiūčių užsiėmimui – audimo įmantrybėms, kai gyvenimas siūlo tiek daug įvairiausių pagundų ir galimybių? Praėjusio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje Antanas ir Anastazija Tamošaičiai Žemės ūkio rūmuose Kaune be kitų tradicinių amatų ir europietišku naujovių mokė ir audimo meno paslaptį. Vadinasi, taip pat „vykdė projektą“, nors tokios sąvokos tada niekas nevertė. Tarpukaryje buvo daug norinčių išmokyti audimo meno paslaptį, bet ar šiam užsiėmimui norės skirti laiko dabartinės lietuvaitės?

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto absolventė Rasuolė Dindaitė ir Vilniaus pedagoginio universitete

mokykloje, o vėliau tapus Žemės ūkio rūmuose Namų pramonės skyriaus vedėju, autentiškumo tautiniuose drabužiuose jau buvo išlikę toli gražu ne per daugiasia, todėl jo reikėjo ieškoti, puoselėti, autentiškumo siekį perduoti jaunajai kartai. Antai aukštaitiųjų moterų liemenės, – tvirtina Ramutė, – jau buvo suvamos daugiasia iš pirktinių medžiagų, o A. Tamošaitis tautiniame kostiume pripažino tik austus audinius. Dabartiniai Anastazijos ir Antano Tamošaičių pasekėjai Vilniuje stengėsi eiti savo patrono nužymėtu keliu: rado tinkamą modelį ir audė audeklą „pagal Tamošaitį“. Ieškojo spalvos, kuri tiktų prie pasirinkto sijono modelio.

Ramutė su mokinėmis, atrodo, labai pasisekė. Merginos kruopščiai padirbėjo muziejų fonduose, taigi labai gerai žinojo, ko nori. Joms patiko austi, tad kaip toje dainoje – tarsi ir vargo nebuvo. Netgi tokį nuobodą darbą – nuometo darymą, Violeta Gudaitė atlikdavo su daina, ir tai visai ne tuščias prasimanymas, nes dirbant staklėmis labai svarbu pajusti darbo ritmą. Tada ir klaidų mažiau, lyg ir savaime sekasi.

Su tokiu darbu nesusipažinusioms šių eilučių autoriui kyla daugybė klausimų. Kad ir toks: jeigu merginos siekė autentiškumo, vadinasi, mėgino atkurti, pakartoti tautos kurtų tautinių drabužių elementus. O jeigu taip, tai kur čia kūryba? Gal jai ir nelieka vietos, nes viskas išstipsta amate?

Pačios audėjos ir jų vadovė laikosi kitos nuomonės: kūrybai daugiasia erdvės, ko gero, buvo muziejuo-

Rasuolė Dindaitė ir Violeta Gudaitė ne tik perprato audimo paslaptis, bet galerijai „Židinys“ ir sau išaudė po komplektą tautinių drabužių

ėmimas patrauklus, širdžiai mielas.

Ar galėtų šio amato, kartu ir meno, mokyti kitus? Prieš atsakydama į šį klausimą Ramutė ilgokai susimąsto. Reikėtų ilgesnės tokio darbo praktikos, nes audimas vis dėlto yra gana sudėtingas užsiėmimas. Audimo technikų esama pakankamai išmoningų. Šiame projekte audimui daugiasia naudotos keturios nitys, tik aukštaitės prijuostei austi – šešios. O gali būti ir aštuoniantis audimas. Visai kitokia audimo struktūra, kitaip krenta audeklas.

Svarbiausia norint audimo paslaptį įminti – didelis noras ir kantrybė. Regis, su tuo sutinka ir mokytoja, ir jos mokinės.

Kas toliau? Pasak galerijos *Židinys* vedėjos Laimutės Lukoševičienės, ir toliau bus audžiami tautiniai drabužiai pagal senuosius pavyzdžius, taigi bus tęsiamos Anastazijos ir Antano Tamošaičių puoselėtos tradicijos. Žinoma, daug kas priklausys nuo konkrečių užsakovų skonio, supratimo ir pageidavimų. Tikriausiai pavyks sulaukti ir naujų projektų. O siekis aiškus: tautiniais drabužiais puošti Lietuvą.

Ką apie visa tai mano profesionalai? Šį klausimą uždavėme dailėtyrininkei Lijanai Šatavičiūtei-Natalevičienei, kuri atsako štai kaip: profesionalams tautodailės autentiški dalykai gali teikti kūrybinių impulsų. Kompo-

zicijos dėstytojams liaudies menas yra nuolatinis studijų objektas, jau nekalbant apie Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedrą, kuri be ryšio su tradiciniais audiniais tikriausiai nelabai įsivaizduoja savo kūrybinę veiklą. Lyg ir nueinantys į praeitį dalykai, tačiau domėjimasis jais neslūgsta. Net priešingai: vis labiau domimasi audimu pagal autentiškus pavyzdžius. Jei taip, tai galima kalbėti ir apie šio meno gaivinimo poreikį, nes jis teikia jėgų ir kūrybinio įkvėpimo dabarties menininkams. Gerai, kad atsiranda šio amato tęsėjų, ko siekia ir Lietuvos tautodailės institutas šiuo savo projektu.

Gediminas Zemlickas

Projekto vadovė Ramutė Raciūtė ir galerijos „Židinys“ vedėja Laimutė Lukoševičienė darbščiasias audėjėles apdovanojo lietuviška juoda rugine duona ir medumi

pradinių klasių mokytojos specialybę įgijusi Violeta Gudaitė buvo tos lietuvaitės, kurios panoro šio pasiūlymo imtis. Klausantis projekto vadovės Ramutės Raciūtės, tai nėra paprastas dalykas – sukurti tautinių drabužių kostiumą. Štai kad ir aukštaitės tautinių drabužių komplektą sudaro sijonas, prijuostė, liemenė, marškiniai, nuometas, tautinė juosta ir apatinis sijonas – mažiausiai septyni elementai.

Buvo kur pasireikšti merginų kūrybiškumui. Kol atsisdėjo prie audimo staklių, teko gerokai pasidomėti Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Lietuvos dailės muziejaus fonduose saugomais tautiniais drabužiais. Ramutė Raciūtė neslepia siekusi, kad merginos pačios rinktųsi joms labiausiai patikusius drabužių elementus ir jų derinius. Siekta kuo didesnio autentiškumo, nors mūsų laikais tai nėra lengva. Net ir Antanui Tamošaičiui mokantis Kauno meno

se, kai iš daugybės autentiškų drabužių pavyzdžių teko rinktis sau priimtinausią variantą. Rasuolė Dindaitė rinkosi žemaitės kostiumo elementus bei mėgino iš jų išgauti savitai atrodančią ir kartu autentišką derinį, Violetai Gudaitėi labiau prie širdies buvo aukštaitiški motyvai.

Metai netruko prabėgti, šių metų sausį galerijoje *Židinys* vyko merginų išaustų tautinių drabužių pristatymas. Pagal projekto sąlygas merginos galerijai išaudė po tautinį drabužių kostiumą, o lygiai po tokį patį komplektą gavo teisę pasigaminti ir sau – kaip kompensaciją už triušą ir pastangas. Kartu įgijo svarbiausia – audėjų darbo įgūdžių. Pasak projekto vadovės Ramutės Raciūtės, merginos išmoko beveik visas audimo technikas, tad dabar jau savarankiškai gali austi visus tautinio kostiumo elementus. Jeigu užsakymų bus, tuo ir norėtų užsiimti, nes joms šis užsi-

SKELBIAMAS MINISTERIJŲ UŽSAKOMŲ PROGRAMŲ PROJEKTŲ KONKURSA

Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo valdybos
2007 m. vasario 13 d. nutarimu Nr. 2 skelbiamas ministerijų užsakomų programų projektų konkursas pagal šias temas:

1. Kenksmingų medžiagų kaupimosi augaluose, maisto produktuose ir pašaruose priežastingumas ir prevencija (pateikė Žemės ūkio ministerija).

2. Priemonių, išsaugančių konservuotuose pašaruose kuo daugiau energijos, baltymų ir kitų mitybinių medžiagų ir užtikrinančių pašaro higieninę kokybę, tyrimas (pateikė Žemės ūkio ministerija).

3. Vaisių ir uogų kokybės parametru modeliavimas Lietuvos agroklimatinėmis sąlygomis siekiant išsaugoti ir praturtinti jų vertingąsias maistines savybes (pateikė Žemės ūkio ministerija).

4. Agro ekosistemų produktyvumas ir stabilumas kintant klimatui (pateikė Žemės ūkio ministerija).

5. Mėsinių galvijų ir kiaulių augimo hormono geno įvairovės tyrimai siekiant didinti gyvulių produktyvumą ir produkcijos kokybę (pateikė Žemės ūkio ministerija).

6. Augalų mišinių ir azoto naudojimo ekologinės žemdirbystės sistemos cikle „dirvožemis-augalas“ įvertinimas (pateikė Žemės ūkio ministerija).

7. Padidintos biologinės vertės ir aukštos kokybės maisto produktų kūrimas ir jų poveikio žmonių sveikatai tyrimas (pateikė Žemės ūkio ministerija ir Sveikatos apsaugos ministerija).

8. Lietuvos Respublikos pasirengimo prisijungti prie Europos patentų ginčų susitarimo ir Londono protokolo įvertinimo studija (pateikė Teisingumo ministerija).

9. Personalo, dirbančio su nuteistaisiais, tarp jų ir asmenimis, atliekančiais bausmes, alternatyvias laisvės atėmimus, motyvacijos ypatumai ir jo poveikis nuteistųjų elgsenai (pateikė Teisingumo ministerija).

10. Sunkaus išeminio širdies nepakankamumo – potencialaus autologinių suaugusiojo individo kamieninių ląstelių terapijos objekto ląstelių ir molekuliniai tyrimai (pateikė Sveikatos apsaugos ministerija).

11. Energijos išteklių ir energijos vartojimo efektyvumo didinimo transporto sektoriuje programa (pateikė Susisiekimo ministerija).

12. Duomenų srauto šifravimo sistemos metodų sukūrimas ir jų kriptosparumo įvertinimas (pateikė Krašto apsaugos ministerija).

13. Nuotolinė cheminių taršalų ir sprogmenų produktų detekcija (pa-

teikė Krašto apsaugos ministerija).

14. Daugiafunkcinių kariui drabužių kūrimas ir tyrimas (pateikė Krašto apsaugos ministerija).

Projektai rengiami pagal Fondo *Prašymų teikimo, jų nagrinėjimo, lėšų skyrimo, ataskaitų teikimo ir vertinimo tvarkos aprašo VI skyriaus 62 punkto reikalavimus*. Projekto anglų kalba (62.2 punktas) pateikti nereikia.

Orientacinė projektų vertė iš Fondo lėšų – iki 100.000 Lt. Informuojame, kad 30 proc. lėšų įsipareigoja skirti atitinkama projektu suinteresuota ministerija (arba viena iš ministerijų).

Projektų trukmė – iki 2007 m. gruodžio 20 d.

Projektai priimami nuo 2007 m. vasario 26 d. iki kovo 26 d.

Išsamesnę informaciją teikia Angelė Guščiaitė, Mokslo skyriaus specialistė, tel. (8 ~ 5) 264 7261, el. p. angele@ktl.mii.lt.

Projektai priimami Lietuvos valstybiniame mokslo ir studijų fonde A. Goštauto g. 12, 308 kab., Vilnius.

Darbo laikas I–IV – 8.00–17.00, V – 8.00–15.45, pietų pertrauka 12.00–13.00 val.

Teodoro Grothuso auditorijos atidarymo renginio dalyviai

Mūsų langas į Europą (2)

Pabaiga, pradžia Nr. 4

Vilniaus universitete atidarytoji Teodoro Grothuso auditorija skatina į šį įvykį pažvelgti ne vien kaip į pavienį faktą, tegu ir labai reikšmingą, bet gerokai platesniu žvilgsniu. Būtent į tokį kultūrinės atminties žadinimo, istorinės savimonės ugdymo darbo barą kreipė dėmesį ir šios vardinės auditorijos atidarymo renginio dalyviai, kurių išsakytos mintys, o kartais tik duotas pretekstas tas mintis išplėtoti, juk neturi dingti be pėdsako.

Ir muzikos istorijos reikšmingas faktas

Grothuso giminės palikuonė Lietuvos karališkosios bajorų sąjungos narė Marija Čiurlienė (Grotzaitė) daug metų vokiečių kalbą dėstė Vilniaus universitete ir prisimena: paskaitos, kurios vykdavo vardinėje Kazimiero Būgos auditorijoje vis dėlto studentus ir dėstytoją versdavo pasijusti iškilmingiau. Dabar Chemijos fakultete yra vieta, kur tyros T. Grothuso aura. Auklėjamoji tokios auditorijos reikšmė neabejotina. T. Grothuso gyvenimas daug kuo pamokomas. Šis mokslininkas būtų radęs vietą ne viename Europos universitete, bet grįžo į motinos dvarą Gedučiuose, kur tęsė reikšmingus mokslinius tyrinėjimus, padarė įžvalgių atradimų.

2005 m. birželio 5–8 d. Vilniuje vykusio Teodoro Grothuso tarptautinė elektrochemijos konferencija parodė, kad susidomėjimas šiuo mokslininku įgauna tarptautinį mastą, tą patvirtina ir kiti mus pasiekiantys signalai. Štai prof. Juozui Algimantui Krikštopaičiui iš Vokietijos parašė laišką viena disertantė, tyrinėjanti XVIII–XIX a. vokiečių muzikinę dvarų kultūrą. Susidūrė ir su Grothuso šeimos vardu. Žinome, kad T. Grothuso tėvas Dytrichas Evaldas fon Grothusas (Dietrich Ewald

von Grotthuss, 1751–1786) buvo didelis muzikos mylėtojas, geras pianistas, bendravęs su žymiais XVIII a. antrosios pusės vokiečių kompozitoriais. Susidraugavo ir su Karlu Filipu Emanueliu Bachu (Carl Philipp Emanuel Bach). Ši draugystė Grothusui užtikrino tam tikrą vietą muzikos istorijoje. K. F. E. Bachas buvo ne tik kompozitorius ir atlikėjas, bet ir natų leidėjas, jo natų leidinius gaudavo Vokietijos, Anglijos, Vengrijos, Rusijos ir Pabaltijo prenumeratoriai. Tai štai D. E. fon Grothusas, gyvendamas Gedučių dvare, prenumeruodavo K. F. E. Bacho natų leidinius, o šis gaudavo D. E. fon Grothuso muzikinių kūrinių, kuriuos reikalui esant pakoreguodavo, atlikdavo Hamburge.

Dar vienas reikšmingas faktas: 1781 m. lankydamasis Hamburge D. E. fon Grothusas taip susižavėjo K. F. E. Bacho pasididžiavimu – garsaus muzikos instrumentų meistro G. Zilbermano (Silbermann) pagamintu klavikordu, kad jo savininkui nieko kito neliko, kaip perleisti brangenybę Gedučių dvaro savininkui. Išsiskyrimas su instrumentu buvo vainikuotas ta proga K. F. E. Bacho sukurtuoju muzikiniu kūriniu *Atsisveikinimo su Zilbermano klavyru rondo E-moll* (Abschied vom Silbermannschen Klavier, in einem Rondo E-moll). Kaip tikras džentelmenas D. E. fon Grothusas padarė atsakomąjį muzikinį reveransą K. F. E. Bachui dedikuodamas savo parašytąjį rondo *Džiaugsmas Zilbermano klavyrą išsigijus* (Freude über den Empfang des Silbermannschen Clavier, in einem Rondo C-Dur). Tai štai tas garsus klavikordas, kurio vertę sustiprino dvi pavardės – G. Zilbermano ir K. F. E. Bacho – buvo tapęs Gedučių dvaro vertybe.

Gal knyga vis dėlto pasirodys

Grįžkime prie vokiečių tyrinėtojos laiško prof. J. A. Krikštopaičiui. Galima neabejoti, kad jai buvo žinoma visa ši istorija apie kompozitoriaus K. F. E. Bacho ir barono D. E. fon

Grothuso draugystę, tuo labiau kad apie tai yra rašęs prof. Leonidas Melnikas. Per šį muzikos istorijos faktą atsiranda galimybė plačiau pasaulyje populiarinti ir Teodoro Grothuso vardą. Laiško autorė J. A. Krikštopaičio teiravosi, kur būtų galima įsigyti jo apie T. Grothusą 2001 m. išleistąją knygą *Theodor Grotthuss Pralenkęs laiką*. Profesorius jai tą knygą perdavė. Po kurio laiko vokiečių elektroniniame laiške pasiteiravo, ar lietuviai nežada šios knygos išversti į kuriai nors Europoje labiau paplitusią kal-

Vilniaus universiteto vokiečių kalbos dėstytoja Laimutė Andrikytė kalba, kuo mūsų kraštas gali sudominti kitataučius

ba – vokiečių ar anglų. J. A. Krikštopaičio atsakymas tikriausiai nenudžiugino laiško autorės: Lietuvos leidyklos tokio vertimo ir leidybos nesims, kadangi joms neapsimokės, T. Grothuso fondas taip pat gana sunkiai verčiasi.

Po kurio laiko J. A. Krikštopaitis vėl gavo laišką. Pasirodo, Vokietijoje yra leidykla, leidžianti literatūrą, kuri nėra pelninga. Ši leidykla sutiktų išleisti vokiečių kalba J. A. Krikštopaičio knygą, net imtų-

si ją platinti Vokietijoje ir kitose užsienio šalyse. Iš lietuvių norima vieno: kad išverstų knygą į vokiečių kalbą. Galėtų būti net ir pažodinis vertimas, o literatūriškai apdoroti apsimtų vokiečių leidyklos literatūriniai darbuotojai.

Geresnių sąlygų būtų sunku tikėtis, bet jau praėjo pusė metų ir reikalai nelabai pasistūmėjo. Regis, nestovi ir vietoje. Doc. Sauliaus Lapinsko dalyvavimas T. Grothuso auditorijos atidaryme rodo, kad tikriausiai pavyks sutarti dėl simbolinio atlygio už vertimą. Jis ir organizuotų vertimą. Blogiausia, kad T. Grothuso fondą nuolat sleigia finansiniai sunkumai (Fondą finansiškai remia daugiausia šios giminės nariai, gyvenantys Vokietijoje). Knygai pasirodžius vokiečių kalba, leidykla nesunkiai išsiverstų ir į anglų kalbą. Būtų nedovanotina tokia gera proga nepasinaudoti.

Kam priklauso Teodoras Grothusas

Kita ir daug didesnė problema – tai Grothusams priklausiusių Gedučių buvusios dvarvietės ir vienintelio išlikusio pastato likimas. Ten T. Grothusas darė savo cheminius ir fizikinius eksperimentus, ten praleido paskutinius gyvenimo metus, tad ne vien Lietuvos mokslo istorijai vertinga vieta. Tai tarptautinės reikšmės kultūros paveldo objektas.

Gedučių dvarvietę 2006 m. pavasarį lankė ir Žemelyje vykusios konferencijos dalyviai. T. Grothuso fondo valdybos nariai susitiko su Žemelio vidurinės mokyklos mokytojais ir moksleiviais, apsilankė *Žiemgalos* muziejuje, pabuvojo Gedučiuose.

Džiugina nuostabūs *Žiemgalos* kraštovaizdžiai, išplatintas ir naujai asfaltuotas iš Žemelio pro Gedučius vedantis kelias, T. Grothusui skirtas atminimo akmuo su mokslininko barreljefu. Mažiau džiugina svarbiausias paveldo objektas – Gedučių bu-

duženų vieta. Būtų nedovanotina, jeigu taip nutiktų ir su Gedučių dvarvietės mohikanu.

T. Grothuso fondo iniciatyvos ir jėgų, norint šį pastatą prikelti naujam gyvenimui, čia nepakaks. Valsitybėje, kur jau šis tas padaryta prikeliant buvusius dvarų pastatus, negalima leisti sunykti tokiam objektui kaip Gedučių buvusi dvarvietė. Tai ir Latvijai brangus objektas, kadangi Grothusų giminė susieja mūsų kaimyninius kraštus. Su latviais būta ir savotiškų ginčų, tarsi nepasidalijimo, kam turėtų priklausyti T. Grothusas. Latviai turi Rundalės pilį, kuri restauruota, paversta muziejumi ir labai gražiai reprezentuoja šios šalies dvarų kultūrą, taip pat ir plačios Grothusų giminės paveldo tam tikrą dalį. Vis dėlto, kai buvo įkurtas T. Grothuso fondas, net ir akademikas Janis Stradinis – pirmasis iš nebūties prikėlęs T. Grothuso asmenybę – pripažino, kad turėdami Fondą lietuviai įgyja labai stiprią galią galutinai „pasisavinti“ T. Grothusą...

Šios asmenybės užteks visiems

Šios asmenybės užteks visiems, nes T. Grothusas yra pasaulinio mokslo ir kultūros fenomenas. Problema ne Grothusą pasisavinti, bet būti jo vertiems, priaugti iki lygmens, kurį ši asmenybė savo moksliniais darbais, veikla ir gyvenimo nuostatomis uždavė – štai kas šiandien svarbiausia.

T. Grothuso fondo valdybos pirmininkas akad. A. Vaškėlis iškėlė užduotį surinkti kuo daugiau su T. Grothuso asmeniu susijusios literatūros ir įvairių spaudinių. Jau turima keletas originalų ir kai kurių mokslininko straipsnių kopijų iš įvairiomis kalbomis leistų žurnalų. Būtų visai neblogai tą literatūrą įdėmiau panagrinėti, nors galima išgirsti teigiant, kad specialistų jau viskas perskaityta. Tiesa, esama ir kitokių nuomonių. Štai Marijai Čiurlienei

Minint dr. **Algimanto Morkūno** (gimė 1927 m. kovo 1 d. Želvoje, Ukmergės raj.; mirė 1983 m. balandžio 19 d. Kaune), buvusio Kauno botanikos sodo direktoriaus, plačios erudicijos farmacijos, biochemijos ir augalų fiziologijos mokslininko 80-ąjį gimtadienį, kurio jam neteko sulaukti, norime pasigėrėti jo 56 metų nueito kelio atkarpa.

A. Morkūnas baigė Ukmergės vidurinę mokyklą, mokėsi Vilniaus Universiteto Medicinos fakulteto Farmacijos skyriuje ir 1949 m. įgijo provizoriaus specialybę. 1950 m. dirbo Lietuvos Vyriausioje farmacijos valdyboje, kur jį pastebėjo prof. J. Dagys ir paskatino stoti į aspirantūrą. 1951–1954 m. A. Morkūnas buvo Biologijos instituto aspirantas, kurio tyrimų bazė – Kauno botanikos sodas. Aspirantūros studijų objektas – bastutinių (*Brassicaceae*) / kryžmažiedžių (*Cruciferae*) šeimos augalų 9 rūšys: žieminis rapsas (*Brassica napus* var. *deifera* D. C.), baltoji garstyčia (*Sinapis alba* L.), vasarinis rapsas (*Brassica annua* L.) žieminis rapsiukas (*Brassica rapa* var. *deifera* D. C.), abisininė balža (*Crambe abyssinica* Hochst.), sėjamoji garžgarstė (*Eruca sativa* Mill.), rytinė konringija (*Conringia orientalis* L. Dumort).

A. Morkūnas didelės apimties disertaciniame darbe, kurį apgynė 1956 m., pateikė svarbias aliejinių-techninių augalų biologines savybes, auginimo technologijos tyrimus ir jų taikymą aliejaus gamybai. Šio darbo pagrindinės idėjos atspausdintos monografijoje *Naujieji aliejiniai augalai* (bendraautorius P. Mikšionis; Vilnius, 1957). Pasitvirtino dr. A. Morkūno mokslinės prognozės apie jo tyrinėtų augalų perspektyvumą šiuolaikinei farmacijai, maisto pramonei, žemdirbystei Lietuvoje ir pasaulyje. Pastaruoju metu aliejiniai ir sideraciniai augalai (ypatingai žieminis rapsas), jų biologinės savybės ir biotechnologija tyrinėjami Lietuvos žemdirbystės institute, Lietuvos žemės ūkio universiteto bei kt. šalių mokslo darbuotojų.

A. Morkūnas, apgynęs daktaro disertaciją, tęsė mokslo tiriamąjį dar-

Non omnis moriar (Ne visas miriau)

Horacijus

bą Kauno botanikos sode. Jis nustatė vynuogių ir riešutmedžių fiziologines savybes tirdamas jų introdukciją ir aklimatizaciją Lietuvoje.

Nuo 1959 m. Kauno botanikos sodas tampa Botanikos instituto sektoriumi, o nuo 1961 m. dr. Algimantas Morkūnas Lietuvos Mokslų Akademijos prezidiumo nutarimu skiriamas Lietuvos MA Botanikos instituto Botanikos sodo direktoriumi. Jis 13 metų vykdė atsakingas administratoriaus pareigas, aktyviai dirbo mokslinį ir pedagoginį darbą, buvo aspirantės Silvijos Judickaitės–Rimkienės disertacinio darbo vadovas. Kartu su mokslo darbuotojais tyrė vaistinio valerijono (*Valeriana officinalis* L.), pipirmėtės (*Mentha piperita* L.) veislių biologines ir biochemines savybes, nustatė ir įvertino vaistinės augalinės žaliavos kokybę ir produktyvumą. Dabar šių augalų vaistinė žaliava turi didžiausią paklausą gamybai ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje.

Dr. Algimantas Morkūnas aktyviai bendradarbiavo su įvairių institucijų mokslo darbuotojais, geranoriškai siūlė savo idėjas, patarimus bei savo darbus prisidėjo prie Kauno botanikos sodo Vaistinių augalų skyriaus kolekcijų praturtinimo ir augalų gilesnio tyrimo. Šie moksliniai darbai pagrindžia šiuolaikinės vaistažolininkystės mokslo koncepciją. Didelis jo nuopelnas plečiant ir modernizuojant biocheminę laboratoriją ir tobulinant analizės metodus.

1970 m. A. Morkūnui ir bendraautoriams iš Politechnikos instituto (dabar KTU) pripažintos autorinės teisės tarptautinės reikšmės išradimui naujam augimo stimuliatoriui, kuriuo prieš sėją apdirbamos *Phaseolus vulgaris* L. sėklos.

1974 m. Lietuvos Mokslų akademijos Prezidiumo nutarimu jis skiriamas vaistinių-techninių ir maistinių-pašarinių augalų sektoriaus vadovu, kur dirbo iki pat mirties (1983 m.).

Nuo 1975 m. dr. Algimantas Morkūnas su mokslo darbuotojais: dr. Stasiu Gudanavičiumi, dr. Nijole Stankevičiene, dr. Ona Gražina Juknevičiene, dr. Sofija Dągyte, dr. Elze Penkauskienė, dr. Silvija Rimkienė pradėjo naujo pobūdžio kompleksiskus vaistinių, prieskoninių augalų tyrimus, kurių tema: *Augalinių pasaulio racionalaus panaudojimo, perdirbimo ir apsaugos biologiniai pagrindai*. Tuo laikotarpiu buvo vykdomi ir sutartiniai darbai su Sveikatos apsaugos ministerijos vyriausiąja farmacijos valdyba. Svarbūs biologiniai ir biocheminiai vaistinių, prieskoninių augalų savybių tyrimėjimai: vaistinės melisos (*Melissa officinalis* L.), pipirmėtės (*Mentha piperita* L.), blakinės kalendros (*Coriandrum sativum* L.), juodgrūdės (*Nigella* L.), peletrūno (vaistinio kiekio) (*Artemisia dracuncululus* L.), paprastojo raudonėlio (*Origanum vulgare* L.), tikrosios levandos (*Lavandula angustifolia* Mill.), vaisti-

nio yzopo (*Hyssopus officinalis* L.), paprastosios sukatžolės (*Leonurus cardiaca* L.). Introdukuoti ir aklimatizuoti vaistiniai, prieskoniniai, techniniai augalai ir dabar auginami Vytauto Didžiojo universiteto Kauno Botanikos sodo vaistinių augalų, prieskoninių ir medingųjų augalų kolekcijose-ekspozicijose, apynių kolekcijoje. Jie yra tyrimų objektai bei studijų bazė Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos mokslo fakulteto Chemijos ir Biologijos katedroms, Kauno Medicinos universiteto Farmacijos ir Medicinos fakultetams, Kauno technologijos universiteto Chemijos fakulteto Maisto produktų technologijos katedrai, Vilniaus Pedagoginio universiteto Gamtos mokslų fakulteto Botanikos katedrai, Lietuvos žemės ūkio universitetui, Kauno Kolegijai, Vilniaus Kolegijai ir kitų mokslo institucijų mokslininkams, doktorantams bei studentams. Tai Nacionalinių genetinių išteklių sudedamoji dalis ir bioįvairovės tyrimų bazė, kur vykdomi retų, nykstančių vaistinių, prieskoninių augalų tyrimai ir apsauga *ex situ* bei vaistažolininkystės plėtra, jos mokslinio pagrindimo aiškinimas visuomenei ir vaistinių augalų augintojams.

Dr. A. Morkūnas 31 metus dirbo Kauno Botanikos sode – vienintelėje darbovietėje, paskelbė daugiau kaip 50 mokslinių straipsnių ir keletą metodinių knygų kartu su bendraautoriais.

Jo mokslinė veikla bus paminėta ir tryliktoje tarptautinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje *Žmogaus ir gamtos sauga 2007*, kuri įvyks 2007 m. gegužės 16–19 d.

Nepastebimai srovėna laikas, jau 24 metus Algimanto Morkūno nėra tarp mūsų, tačiau jis gyvas savo darbuose, mūsų atmintyje – jo niekas neatėmė.

*Aš mirčiai netikiu –
Neatima ji nieko,
O tik patvirtina –
Kas gyva ir kas ne.*

(J. Degutyte)

**Dr. O. Ragažinskienė,
dr. E. Penkauskienė,
habil. dr. N. Lapinskienė**

Mūsų langas į Europą (2)

Atkelta iš 13 p.

paprastumu. Akivaizdu, kad rašo gilius mokslininkas, bet jo rašinys suprantamas, įdomus ir filologui, kuris su chemijos subtilybėmis nesusipažinęs. Skaityti malonu, o tai ne dažnam mokslo žmogui pavyksta.

Jungtis su Europos kultūra

Ekonomistams vokiečių kalbą Vilniaus universitete dėstančiai Laimutei Andrikytei kartais tenka dirbti su vokiečiais, apsilankančiais Lietuvoje, kur jie domisi Baltijos vokiečių (Deutschbalten) istorijos ir kultūros paveldu. Tad įdomūs jos pastebėjimai apie vokiečių kai kurias reakcijas į pamatytą ar išgirstą Lietuvoje.

Vien ištarus *Grothuss* vokiečiai iškart susidomi miestu ir šalimi, kur ta asmenybė žinoma. Arba štai buviant Kaune, gerokai šiuo metu apnykusiame mieste, užtenka ištarti, kad Kaune yra Hermano ir Oskaro Minkovskių gatvė, ir svečių iš Vokietijos akys iškart įgyja ypatingo blizgesio. Matematikas Hermanas Minkovskis (1864–1909) – paties Alberto Einšteino teigiamai vertintas kaip hipotezės apie erdvės ir laiko vienovę autorius; jo darbai grindžia-

ma gravitacijos teorija, mikropasaulio fizika, kosmologija, elektrodinamika. Oskaras Minkovskis (1858–1931) išaiškino cukrinio diabeto priežastis, vėliau buvo išrastas insulinas, todėl O. Minkovskis vadinamas insulino seneliu. Aišku, internete rašoma, kad tai vokiečių mokslininkai, nes abiejų mokslininkų mama buvo vokiečių. Tikriausiai ne visada nurodoma, kad tėvas buvo Kauno žydas, gimęs Aleksote. Visa tai priminus atvykėliams iš Vokietijos, sužadina jų atmintis, kyla daug asociacijų, o Kaunas staiga įgyja visai kitokio patrauklumo, miestas ilgam išlieka tų žmonių prisiminimuose.

Panašiai yra ir su *Grothuss* pavarde – tai labai stipri mūsų jungtis su Europos mokslu ir kultūra. Tad visai neatsitiktinai šios jungties nepaprastą svarbą nuolat pabrėžia ir į Lietuvą atvykstantys Teodoro *Grothuso* ainiai – baronai *Zygfrydas*, *Harris* ir *Michaelis fon Grothusai*. Ir ne vienintelė ši pavardė mums yra ta jungtis. L. Andrikytė priminė pažįstanti nemažai vokiečių inteligentų, besidominčių de *Roppų* šeima, kuri taip pat kadaise garsėjo tarp Baltijos vokiečių. Grafaitė de *Ropp* 1909 m. išvertė brolių *Grimų* pasakas į lietuvių kalbą ir pasirašė *Oma*.

Po Teodoro *Grothuso* auditorijos atidarymo įspūdiškai dalijasi *Teofilis Čiurlys*, *Libertas Klimka* ir *Juozas Algimantas Krikštopaitis*

Ši, o ir daugybė kitų šiandien užmiršties dulkiemis nuklotų faktų ateis laikas priminti, plačiau skleisti, nes tai mūsų bendra su kitų tautų žmonėmis kul-

tūros istorija. Vadinasi, bendras paveldas ir abipusio domėjimosi dalykas. Štai kodėl Teodoro *Grothuso* auditorijos atidarymas Vilniaus universiteto Chemijos

fakultete tampa prasmingu ir ne vien šiam universitetui reikšmingu įvykiu.

Gediminas Zemlickas

ŽUVYS MĄSTO PANAŠIAI KAIP VAIKAI

Standfordo universiteto mokslininkai ištyrė, kad žuvis geba mąstyti kaip penkiamečiai vaikai. Jie tyrinėjo gėluose vidurio Afrikos ežerų vandenyse gyvenančių žuvų ciklidžių patinėlius. Paaiškėjo, kad šios žuvis remdamosios loginiu mąstymu gali nustatyti tarpusavio socialinius santykius.

Mokslininkai pastebėjo, kad žuvis sugebėjo nustatyti, kuris iš penkių patinėlių yra stipriausias, nesiveldamas su juo į kovą, o tiesiog stebėdamos. Šis mąstymo tipas, vadinamas tranzityvine logiška išvada, yra ir būdingas tam tikram vaikų vysty-

mosi etapui. Toks mąstymas grindžiamas išvadų seka: jei A yra didesnis negu B, o B – didesnis negu C, tai A taip pat yra didesnis negu C.

Buvo atliktas eksperimentas, kurio metu aštuoni žuvų patinėliai stebėjo kitų patinėlių kovą, o paskui turėjo pasirinkti, su kuo kautis. Paaiškėjo, kad visi patinėliai pasirinko kovoti su silpniausia žuvele. Vadinasi, jie pagal stebėjimo rezultatus sugebėjo prieiti logišką išvadą.

Tačiau biologai pažymi, kad žuvų ir žmonių logika gerokai skiriasi. Nors žuvų mąstyme esama logikos užuomazgų, tai visai nereiškia, kad

Paaiškėjo, kad žuvis geba logiškai mąstyti

jos gebės atlikti kitokias loginio mąstymo reikalaujančias užduotis.

Stanford university

ASTRONOMAI ATRADO NAUJĄ ŽVAIGŽDŽIŲ TIPĄ

ESA nuotrauka

Kosminė observatorija „XMM-Newton“, padėjusi atrasti naujo tipo žvaigždes

Kosminių observatorių *Chandra* ir *XMM-Newton*, kurios Visatą stebi rentgeno spindulių diapazone, pateikti duomenys astronomams padėjo atrasti iki tol nežinomą supernovų tipą.

Gauta informacija patvirtina, kad egzistuoja dar viena žvaigždžių klasė. Tai žvaigždės, kurios greitai išspinduliuoja savo energiją ir gyvavimo baigia termobranduoliniu sproginu. Astronomų nuomone, tokių

„greitųjų“ supernovų tyrinėjimai gali padėti gauti informacijos apie ankstyvąją Visatą.

Didžiojo Magelano Debesies galaktikoje esančių supernovų DEM L238 ir DEM L249 rentgeno spinduliavimas rodo, kad jose esama daug geležies atomų. Vadinasi, ši medžiaga turėjo būti išmesta į erdvę kaip termobranduolinio Ia tipo baltosios nykštukės sproginimo rezultatas. Baltosios nykštukės – paskuti-

nė Saulės tipo žvaigždžių gyvavimo forma. Paprastai tokia žvaigždė yra labai stabili ir pati nesprogsta. Tačiau jeigu ji yra dvinarės žvaigždžių sistemos dalis, ir kita žvaigždė, jos kaimynė, yra netoli, baltoji nykštukė gali siurbti iš jos dujas ir pasiekusi kritinę masę sprogti.

Ia tipo supernovų likučių kompiuterinis modeliavimas parodė, kad būtent taip galima paaiškinti baltųjų nykštukių rentgeno spinduliavimo duomenis. DEM L238 ir DEM L249 yra greta daug didesnių negu įprasta žvaigždžių kaimynių, kurios į erdvę išmeta labai daug dujų.

Astronomai stebi Ia tipo supernovas regimosios šviesos diapazone, norėdami įvertinti Visatos plėtimosi greitį. Tyrimai parodė, kad šio tipo supernovos galėjo susiformuoti gerokai ankstesniu Visatos egzistavimo laikotarpiu negu manyta anksčiau. Vadinasi, jos gali būti naudojamos nustatyti Visatos plėtimąsi palyginti ankstyvoje plėtimosi stadijoje.

Dabar astronomų tikslas – ištyrinėti Ia tipo supernovas Paukščių tako galaktikoje (t. y. mūsų galaktikoje), siekiant išsiaiškinti, ar tarp jų esama „greitųjų“ šio tipo žvaigždžių.

ESA

Warwicko universiteto (Didžioji Britanija) astrofizikai, tyrinėdami paskutinę savo fazę gyvenančias Saulės tipo žvaigždes – baltąsias nykštukes, – sukūrė teorinį modelį, kaip po daugelio milijardų metų gali baigtis Saulės sistemos egzistencija.

Astrofizikų pranešime teigiama, kad pirmą kartą netoli užgesusios žvaigždės, vadinamosios baltosios nykštukės, pavyko aptikti planetų medžiagos pėdsakus. Greta baltosios nykštukės Mergelės žvaigždyno mokslininkai rado keistą žiedą, besisukančią apskrita orbita visai prie pat mirusios žvaigždės. Jį sudarė dujos, kuriose buvo ypač daug metalų – kalcio, magnio ir geležies – pėdsakų. Atlikus analizę paaiškėjo, kad tikriausiai šie elementai yra išgaravę maždaug 50 km dydžio asteroido likučiai. Šis asteroidas kadaise skriejo orbita aplink savo žvaigždę, kuri vėliau išsiplėtė, o paskui virto baltąja nykštuke. Warwicko universiteto eksperimentinės fizikos profesorius Tomas Marshas pažymi: „Šie nauji duomenys yra tiesioginis įrodymas, kad aplink baltąsias nykštukes gali egzistuoti planetų sistemos.“

Greta tokios žvaigždės esančios planetos arba yra praryjamos išsiplė-

ŽEMĖS BAIGTIES SCENARIJUS

Planetiškas ūkas NGC 7293 Vandenio žvaigždyno. Jo centre esanti mirusi žvaigždė – baltoji nykštukė, apšviečia savo nusimestus viršutinius sluoksnius. Galbūt taip Visatoje atrodys mūsų Saulė...

tusios raudonosios milžinės (tai greisia mūsų Merkurijui ir Venerai), arba jos plėtimosi metu išstumiamos iš savo orbitų į tolimą kosminę erdvę (tokia lemtis laukia tolimesnių Saulės sistemos planetų ir asteroidų).

Žemės gali laukti du scenarijai – arba ji bus pasiglemžta raudonąja milžine virtusios Saulės, arba nušviesta į kosminius tolius. Savai-

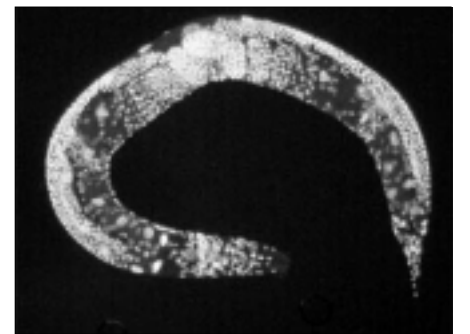
suprantama, išsiplėtus Saulei, Žemėje taps neįtikėtina karšta, išgaruos vandenynai. Galiausiai galbūt mūsų mėlynosios planetos likučiai liks skrieti aplink baltąją nykštukę virtusią Saulę.

Vienintelė paguoda, kad tai vyks po daugelio milijardų metų.

Warwick university

ATRASTAS NAUJAS RNR TIPAS

Mesačiusetso technologijos instituto Biologijos fakultetas (*Massachusetts Institute of Technology, MIT*) pranešė, kad atrado naują ribonukleino rūgščių (RNR) tipą. Šią naujieną žurnale *Cell* savo straipsnyje paskelbė prof. Davidas Bartelis su kolegomis. Eksperimentai buvo atlikti įprastu genetikams metodu – tyrinėta apvalioji kirmėlė *Caenorhabditis elegans*.

Apvalioji kirmėlė „Caenorhabditis elegans“, kurią tyrinėdami mokslininkai atrado naują RNR tipą

Šios naujosios ribonukleino rūgšties, kaip ir bet kurios kitos daugialąsčių organizmų RNR, sintezės matrica užkoduota DNR molekulėje. Identifikuotos dalys, atsakingos už 21U-RNR sintezę buvo aptiktos dviejuose fragmentuose, sudarytuose iš DNR chromosomų. Mokslininkų nuomone, apvaliosios kirmėlės *Caenorhabditis elegans* genofonde saugoma informacija apie maždaug 20 tūkst. šios klasės rūšių junginių sintezę.

MIT mokslininkas, Nobelio premijos laureatas Phillipas Sharpas teigia, kad nekintanti molekulė 21U-RNR, nepaisant to, kad ji aptinkama labai įvairių sudėčių, rodo, jog šis junginys organizme atlieka labai svarbų vaidmenį. Kol kas nepavyko nustatyti, koks tai vaidmuo.

Manoma, kad pirmųjų gyvybės formų genetinė medžiaga buvo RNR (o ne DNR). Ji taip pat atlikdavo biocheminių reakcijų katalizines funkcijas, kurių dabar absoliučią daugumą atlieka baltymai.

Massachusetts Institute of Technology

EUROPAI GRASINA PAVOJINGAS INFEKČINĖS LIGOS ŠTAMAS

MRSA bakterijos

Britų epidemiologai paskelbė, kad Jungtinei Karalystei ir Europai grasina naujas bakterijos štamas – antibiotikams atsparus auksinis stafilokokas. Jį aptikti labai sunku – tyrimai trunka kelias savaites, o savo auką bakterijos gali pražudyti per vieną dieną.

Notingemo universiteto Sveikatos apsaugos infekcinių ligų asociacijos centro ekspertų tyrimai rodo, kad meticilinui atsparus auksinis stafilokokas (*Methicillin-resistant Staphylococcus aureus, MRSA*) vis labiau plinta.

Iki šiol MRSA sukelta infekcija buvo laikoma nepavojinga liga, labiau būdinga vyresnio amžiaus žmonėms ir tiems, kurių nusilpęs imunitetas. Ligoninėse buvo atliekami tyrimai, leidę gana lengvai kontroliuoti šio stafilokoko sukeltą ligą. Tačiau, matyt, buvo prasnaustas momentas, kai MRSA tapo nekontroliuojamas. Dabar šis auksinis stafilokokas „klajoja“ ne tik ligoninėse ir sukelia sunkiai gyjančias infekcines ligas įvairių amžiaus grupių žmonėms. Negana to, bakterijų plitimas skatina naujų štamų atsiradimą, kurių sukeltos ligos gerokai skiriasi savo klinikiniais požymiais.

Notingemo universiteto Sveikatos apsaugos infekcinių ligų asociacijos centro direktorius prof. Richardas Jamesas pažymi, kad medikai kol kas bejėgiai pasipriešinti šiai bakterijos formai. Iš visų meticilinui atsparių auksinio stafilokoko štamų pavojingiausias yra vadinamasis MW2. Užsikrėtus

Jungtinėje Karalystėje vyksta intensyvūs meticilinui atsparaus auksinio stafilokoko (MRSA) tyrimai

šiomis bakterijomis ligonio organizme ima gamintis endotoksinais, kuriais plinta liga tiesiogiai bendraujant su ligoniu arba per nedideles opeles, atsiradusias ant jo kūno. Vienas iš minėtų endotoksinių – Pantono Valentaino leukocidinas (PVL) – yra atsakingas už klinikinių simptomų pasireiškimą.

Deja, ši liga dar labai menkai ištirta. Sunku aptikti toksinus, tyrimai trunka kelias savaites, o savo auką toksinai gali pražudyti per vieną dieną. Prof. R. Jamesas teigia: „Kol kas sunku pasakyti, kaip plačiai paplitęs pavojingasis MRSA, nėra patikimų tyrimų, padedančių tiksliai nustatyti toksinų kiekį žmogaus organizme“. Aptikti ligą kliudo ir tai, kad ji reiškiama gana įvairiais klinikiniais simptomais: be odos infekcinių ligų, MRSA gali reikštis infekcijų židiniams raumenyse, kauliniame audinyje, kepenyse, inkstuose. Žmogus taip pat gali susirgti sunkiomis plaučių uždegimo formomis, kraujo užkrėtimu. MRSA gali pažeisti centrinę nervų sistemą.

Tačiau Notingemo universiteto Sveikatos apsaugos infekcinių ligų asociacijos centras nenuleidžia rankų. Nors PVL endotoksinas yra atsparus įprastiems antibiotikams, jį galima mėginti paveikti kitais preparatais, ypač diagnostinius ligą pradinėse stadijose. Praktikuojantys gydytojai informuojami, kokiais požymiais reiškiama ši pavojinga infekcinė liga, kuriami nauji tyrimai, kuriuos bus galima taikyti visoms auksinio stafilokoko sukeliams ligoms.

University of Nottingham

Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Klaipėdos lietuvininkų susiskaidymas ir didelės jų dalies pabrėžtinai atsiribojimas nuo lietuvių buvo labai paranki aplinkybė Klaipėdos krašto vokietininkams. Antra nepaprastai juos skatinanti ir drąsinanti aplinkybė buvo visapusiška ir veiksminga Vokietijos parama. Tiesa, Vokietijos vyriausybė Lietuvos atžvilgiu kurį laiką dėjosi geranoriška ir net palanki. Be jos neoficialaus pritarimo vargu ar Lietuva būtų rizikavusi organizuoti 1923 m. sausio akciją. Korektiškos buvo 1925 m. vasario 10 d. ir 1928 m. sausio 29 d. pasirašytos abiejų valstybių sutartys.

Kiek vėliau atsirado ir neoficialioji politika. Ją vykdė Klaipėdoje įkurtas Vokietijos konsulas, tiesiogiai bendravęs su visokiomis revanšistinėmis Klaipėdos krašto organizacijomis. Konsulas jas rėmė patarimais, nurodymais ir lėšomis. Antai konsulato tarpininkavimu 1931 m. gruodžio 17 d. Berlyne įvyko Vokietijos vyriausybės atstovų derybos su Klaipėdos krašto direktorijos pirmininku Otu Biotcheriu (Otto Boettcher) ir dar dviem nariais dėl gyvulių ir žemės ūkio produktų eksporto. Tuo buvo pažeista Lietuvos Respublikos konstitucija ir Klaipėdos krašto statusas. Į šį pažeidimą ryžtingai reagavo krašto gubernatorius Antanas Merkys. Po teikimo Seimeliui atleisti nusikaltusį pirmininką, kai šis teikimas liko neįvykdytas, gubernatorius savo aktu jį atleido iš pareigų. Pirmininkas buvo dar suimtas. Seimelis, gavęs Vokietijos vyriausybės pritarimą, kad gubernatorius viršijęs įgaliojimus, kreipėsi į tarptautinį Hagos tribunolą. Vokietijos vyriausybė čia darė tam tikrų diplomatinių žygių. Tačiau byla buvo pralaimėta. Vis dėlto šiuos Vokietijos vyriausybės žygius dar galima laikyti neišėjusiais iš padarumo ribų.

Visai kita padėtis susiklostė, kai 1933 m. sausio 30 d. Hitleris tapo Vokietijos kancleriu, o kitais metais ėmė eiti ir prezidento pareigas. Tada Vokietijos politika pasidarė atvira priešiška Lietuvai, tokia agresyvi, jog analogiškų pavyzdžių pasaulio istorijoje rastume ne tiek daug. Tačiau apie abiejų Vokietijų – ir vadinamosios Vėimaro respublikos, ir hitlerinės – politiką Lietuvos atžvilgiu būtų ilga kalba. Šį kartą pakalbėkime apie vieną „mokslinį“ puolimą prieš istorines Lietuvos teises į Klaipėdos kraštą ir apskritai Mažąją Lietuvą. Tas puolimas kilo Vokietijoje ir buvo remiamas įvairių Vokietijos organizacijų bei spaudos.

Iki Pirmojo pasaulinio karo vokiečių mokslininkams nekėlė abejonių, jog Vokietijos valdomuose Mažosios Lietuvos plotuose, Nemuno žemupyje, nuo seno gyventa lietuvių, jog lietuviai – autochtonai. Ryškiausias tokios nuomonės atstovas ir kūrėjas buvo žymus vokiečių kalbininkas baltistas ir archeologas, kilnos dvasios žmogus Adalbertas Becenbergeris (Adalbert Bezenberger, 1851–1922). Jo simpatijas lietuvių tautai rodo bostoniškoje Lietuvių enciklopedijoje (t. II, p. 460) pacituoti keli sakiniai, pasa-

„Grynasis“ istorijos mokslas talkininkauja vokietininkams

Lietuvių ir prūsų genčių riba pagal vokiečių istoriką Maksą Tepeną (Töppen) (1858 m.) ir vokiečių baltistą Adalbertą Becenbergerį (Bezenberger) (1882 m.)

kyti, t. y. parašyti, atsakyme lietuviams, kai jis šventė 1921 m. savo 70 metų sukaktį: „Aš priėjau lietuvių kalbą, studijuodamas lyginamąją kalbotyrą. Mano siekimas buvo iširti ryšį tarp Lietuvos ir Vokietijos. Ir to siekinio siekdamas, aš turėjau laimės susidraugauti su daugeliu lietuvių. Savo ilgų metų mokslinį darbą bedirdamas, pamilau lietuvių kalbą ir išmokau Lietuvos žmones visoj visumoj aukštai gerbti. Lietuvių tauta dabar yra pradžioj savo plėtojimosi. Aš linkiu, kad ji plėtotųsi sėkmingai ir laimingai.“ Prieš mirtį, kad padėtų jaunam Lietuvos mokslui, jis už menkus pinigus pardavė Švietimo ministerijai savo turtingą lituanistikos biblioteką, kuri vėliau įsiliejo į Kauno universiteto bibliotekos fondus. Anksčiau, dar 1874 m. pradėjęs publikuoti savo darbus apie baltų kalbas, mokslininkas visai natūraliai priešė prie prūsų ir lietuvių kalbų bei genčių ribų problemos. Šios problemos sprendimas buvo paskelbtas 1882 ir 1883 m. žurnale *Altpreussische Monatschrift*. Kaip jis atskyrė prūsų ir lietuvių gyvenamas sritis? Kadangi vietovardžiai yra palyginti pastovūs praeities liudininkai (jie daugmaž išlieka net keičiantis tautoms ir kalboms), A. Becenbergeris tam reikalui parinko sudurtinius žodžius, kurių antroji dalis turi arba *-apes*, *-kaimis* ir *-garbis* (tai prūsiški vardai), arba *-upė*, *-kiemas(-is)* ir *-kalmas(-is)* – lietuviški vardai. Pavyzdžiui, *Galdapė* yra prūsiškas žodis (prūsų *galdo* – gelda, *apė* – upė), *Galtgarbiai* (vietovardis yra kilęs iš pr. asmenvardžio *Golte* ir pr. *garbis* – kalmas). Tuo tarpu *Juodupė* (vok. *Jo-dupp*) ar *Pilkalnis* rodo lietuvių kalbą. Kiek kebliau spręsti apie vieto-

vardžius, kurie baigiasi antroje dalyje dėmeniu *-kaimis*: su tokiu sandu turime ir lietuviškų žodžių (plg. *Naukaimis*, *Skaistakaimis*). Bet kalbininkai moka atskirti, kur yra prūsiškas *-kaimis*, o kur – lietuviškas. Pagal šiuos vietovardžius A. Becenbergeris išvedė tokią prūsų ir lietuvių skiriančią ribą: nuo Kuršių marių prie Labguvos pagal Deimės upę iki Priegliaus, paskui Alnos upę iki jos intako Ašvinės, nuo Unguros aukštupio iki Dūbininkų (žr. žem.). Vadinasi, nuo šios linijos į rytus ir šiaurę gyveno lietuvių gentys – nadruviai ir skalviai, o į vakarus ir pietus – prūsų gentys. Tokiam skyrimui pritarė ir kiti XIX a. pabaigos ir XX a. pirmojo dvidešimtmečio vokiečių istorikai, etnografai ir kalbininkai.

Tuoju po Pirmojo pasaulinio karo, kai Versalio sutartimi Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir galėjo būti perduotas Lietuvai, reikšiančiai jį taip pat istorines-etnografines pretenzijas, vokiečių sluoksniai, stengdamiesi jas paneigti ir įrodyti, jog Vokietija esanti tikroji istorinė šių plotų paveldėtoja, davė „socialinį užsakymą“ mokslininkams įrodyti lietuvių į šią sritį atvykus jau istoriniais laikais valdant kryžiuočiams. Šitą užsakymą sąmoningai ar intuityviai ėmėsi vykdyti sutuoktiniai Gertrud ir Hansas Mortenzenai (Mortensen). Ponia G. Mortenzen 1921 m. Karaliaučiaus universitete apgynė habilitaci-

nį darbą *Pastabos tautybių ir kolonizacijos reikalais Prūsų Lietuvoje* (Beitraege zu den Nationalitaeten und Siedlungsverhaeltnissen von Pr. Litauen), kuris 1927 m. Berlyne išleistas atskira knyga. 1922 m. Hansas Mortenzenas paskelbė žurnale *Zeitschrift der Gesellschaft fuer Erdkunde zu Berlin* straipsnį *Tautinė riba tarp senosios Prūsijos ir Lietuvos*. Čia jie išdėstė savo teorijos pradmenis, kuriuos paskui plėtojo vėlesniuose rašiniuose. Jiems pritarė ir ne vienas vokiečių istorikas.

Kas sudaro jų teorijos esmę? Labai glaustai galėtumėme ją nuskaidyti taip: nadruviai ir skalviai buvę prūsų gentys, bet per lietuvių kovas

su kryžiuočiais jų kraštas ištuštėjęs, virtęs dykra. Tik vėliau, po 1422 m. Melno sutarties, palikusios kryžiuočiams ir dešinįjį Nemuno krantą, dabar mūsų vadinamą Klaipėdos kraštu, per Šešupę į dykrą ėmėsi keltis iš Didžiosios Lietuvos lietuviai – kolonizuoti Skalvą ir Nadruvą. Tas pats vykę ir Klaipėdos krašto šiaurinėje dalyje, kur apie Klaipėdą ir Palangą gyvenę kuršiai: čia infiltravęsi žemaičiai, sakykim, „nutaicino“ kuršių likučius ir pavertė šią sritį žemaičių gyvenamu plotu. Kryžiuočiai mielai priimdavo atvokėlius lietuvių kolonistus.

Ši teorija rodėsi pagrįsta ir kuriems ne kuriems lietuvių mokslininkams, pavyzdžiui, kalbininkui Antanui Saliui, istorikui Zenonui Ivinskiui, taip pat lietuvių kilmės kalbininkui Jurgiui Geruliui. Ją paneigti mėgino tuo laiku jauni istorikai Povilas Pakarklis ir Vincas Vileišis. Deja, jų prieštaravimai neįtikino teorijos šalininkų. Tuo labiau jie nepasiekė Klaipėdos krašto „klaipėdiškių“, aklaiklausiusių vokiečių balsų.

Išsamiausiai Mortenzenų ir juos palaikančių mokslininkų tezė, kad lietuviai nešą autochtonai Mažojoje Lietuvoje, t. y. ir Klaipėdos krašte, išnagrinėta tikro Klaipėdos krašto sūnaus Martyno Gelžinio knygoje *Mūsų giminė Mažoji Lietuva* (Vilnius, 1996). Didelę dalį šios knygos, išleistos jau po autoriaus mirties (mirė 1990 m. spalio 14 d. JAV), sudaro jo straipsniai *Mažlietuviai yra Klaipėdos srities autochtonai* (1963 m. laikraštyje *Naujienos*) ir net per 45 numerius tame pačiame laikraštyje 1971 m. spausdinta studija *Klaipėda ordino valdžioje nuo 1252 iki 1525 m.* Ir kiti skyriai – tai periodikoje publikuoti straipsniai. Gaila, kad nei tokia knyga, nei ją sudarantys straipsniai nepasirodė tarpukario metais. Autoriaus, žinoma, tuo kaltinti negalima...

M. Gelžinio knyga beveik visa skirta sutuoktinių Mortenzenų ir jų adeptų teorijos analizei ir kritikai. Tai rodo knygos II dalies trijų skyrių pavadinimai: *I. Gertrūda Mortensen ir Mažoji Lietuva* (p. 161–210), *II. G. ir H. Mortensenų nebaigtas veikalas apie Mažąją Lietuvą* (p. 211–285) ir *III. Prof. Hanso Mortenseno laiškas Vydūnui* (p. 286–311). Iš ketvirtosios dalies trijų skyrių du taip pat skiriami autoriaus ginamam teiginiui – Mažosios Lietuvos lietuviai yra senbuviai: *I. Kaip po karo Goettingene buvo parašyta Mažosios Lietuvos istorija* (p. 391–416) ir *II. Ar gali prof. dr. Zenonas Ivinskis parašyti bešališką Mažosios Lietuvos istoriją?* (p. 417–438). Vien šie skyriai sudaro net 165 puslapius teksto. Tad vargu ar įmanoma perpasakoti visus tuos svarstymus ir argumentus, kuriais lietuvininkas istorikas griaua Mortenzenų teoriją. Tuo labiau ar verta tai daryti, jei knyga kiekvienam žmogui, kuris domisi problema, nesunkiai pasiekama.

Bus daugiau

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Kristina Sakalauskienė

Dizainerė Jolanta Mitalauskaitė

Patarėjai: V. Būda, S. Goberis, J. Puodžius, A. Ramonas, J. Ulbikas, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 – 5) 212 12 35

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritarinama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja.

Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://ml.lms.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius